

**Magyar nyelv és irodalom kidolgozott érettségi témák I.
Középszint**

Varsányi József:

**MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM
KIDOLGOZOTT ÉRETTSÉGI
TÉMÁK**

I. Középszint

Készült a 2017-től érvényes útmutatók szerint

AMTAK Bt, 2022

Cop. Varsányi József, 2017

Szerkesztette: Varsányi Katalin

Kiadó: AMTAK Bt, 2040 Budaörs, Semmelweis u. 6/B

Felelős kiadó: Varsányi József

Tel.: 06 20 218 6762

varsanyijozsef@vipmail.hu

amtakbt@gmail.com

További kiadványainkról tájékozódhatnak a www.amtak.hu honlapunkon.

A könyv nagy kedvezménnyel megrendelhető a fenti címeken és telefonszámon.

ISBN 978-615-6028-11-2

Készült: BOOKPRINT Nyomda, Győr, 2016.

Ügyvezető igazgató: Csehi Zoltán

IRODALOM TÉMÁK

1. MAGYAR IRODALOM. KÖTELEZŐ SZERZŐK

1.1. Petőfi Sándor tájköltészete

- **Életrajzi háttér:** Petőfi Sándor (1822-1849) Kiskőrösön született, de Kiskunfélegyházán nőtt fel. Apja Petrovics István mészáros, édesanyja Hruz Mária. Apja magyarul beszélt, de anyja szlovákul. Petrovics jómódú vállalkozó volt, és fiát igyekezett egyre jobb iskolákba járatni. Petőfi első versei az aszódi években születtek. Saját vallomása szerint „*Itt írtam először verseket, itt voltam először szerelmes, itt akartam először színész lenni.*” S itt éri a családi tragédia híre: apja elszegényedett, s ő hirtelen a parasztyerekek közé került. Apja átíratta a selmecbányai gimnáziumba, ahol megbukott, s színészkalandja miatt apja kitagadta. Egy évre rokonokhoz került, majd megkezdődtek keserves vándorévei: katonáskodott, színészkedett, alkalmi másolni valókból élt, és sokat éhezett. Egy esztendőre beiratkozott a pápai gimnáziumba, ahol barátságot kötött Jókai Mórral. Ekkor jelentek meg első versei az Athenaeumban: a *Borozó* és a *Hazámban*. 1843-44 telét Petőfi Debrecenben töltötte betegen, éhezve és fagyoskodva. Ebben az időben gyűjtötte össze költeményeit, hogy aztán télvíz idején nekivágjon Pestnek, hogy bemutassa őket az ország első számú költőjének, Vörösmartynak. Vörösmarty a verseket nagy tetszéssel fogadta, s gondoskodott róla, hogy a Nemzeti Kör kiadja őket, emellett állást és lakást is szerzett Petőfi számára. Vahot Imre Regélő Pesti Divatlapjánál kapott segédszerkesztői állást. Ettől kezdve véget ért Petőfi hányatott, nélkülözésekkel teli életszakasza. Vahottal a kapcsolata ellentmondásos volt, Vahot őt díszmagyarban járatta, divatlapja reklámjává tette, kivált „betyárkodó verseit” részesítette előnyben, s rákényszerítette a népi költő szerepét. A *helység kalapácsa* című vígposz megírására is Vahot bízta. 1845-ben jelent meg felvidéki útjáról az *Úti jegyzetek*, majd '47-ben az *Úti levelek*. Petőfi országjáró, folyton úton lévő költő volt, de legszebb tájverseit Pesten írta, igaz ezekben gyakran felhasználta úti feljegyzéseit. 1845-46 tele a súlyos lelki és költői válság időszaka volt, ekkor keletkezett a *Felhők* ciklus. A válságból kilábalva új eszmét tűzött maga elé: „*Meghalni az emberiség javáért.*” '48. március 15-ének ő volt a főszereplője: *Nemzeti dalával* lelkesítette a pesti népet, elsősorban az egyetemi ifjúságot. A forradalmi időszakban jelentkezett országgyűlési képviselőnek, de a korteskedés során a felbőszített nép kis híján meglincselte. Ez a szabadszállási kudarca. A szabadságharcban katonaként is részt vett. A segesvári csatában tűnt el, feltehetően közös sírban temették el, de időről időre lábra kap a Petőfi-legenda, hogy élve hurcolták el Szibériába. Legutóbb Balajthy Tibor ásatta ki feltételezett csontjait Barguzinban.
- **A realista tájköltészet:** A tájköltészet először a romantikában virágzott fel (*Shelley: Óda a nyugati szélhez*). A romantika kedvelte a vad természeti erők ábrázolását. Az

Alföld tája a realizmusban jött divatba. „*Az alföld kezdődő irodalmi divatának része lehetett abban, hogy Petőfi is feléje fordult, de ő e divattal úgy állhatott szemben, mint akinek addig sohasem emlegetett szülőfaluját egyszerre csak szárnyára veszi a hír, s ő némi naiv büszkeséggel örül szülőföldje hírnevének.*” (Horváth János: *Petőfi Sándor*) A realista tájköltészet a valósághű ábrázolásra törekszik. Mindennemű leíró vers esetén két dologra kell odafigyelni: 1. magára a tájra, 2. a költőnek a tájhoz való viszonyára. Ügyeljünk arra, hogy a költő nem azonos a költői énnel, aki maga is része a tájnak. Ez a költői én gyakran a nézőpont szerepében jelenik meg, de érzelmileg is viszonyulhat a tájhoz, pl. elragadtatását fejezi ki. A tárgyiasságok ábrázolásában a pontosság és a szemléletesség a legfőbb követelmény. A szemléletesség azonban nem a költői képek és alakzatok eszközével történik, hanem a színek, hangok stb. megfigyelésével. A trópusokkal a realista költő csínjával él.

- **Petőfi tájköltésze:** 1842-ben jelent meg Petőfinek *Hazámban* című költeménye. „*A gyermek Petőfi legnagyobb élménye: a meleg, védett otthonból való fájdalmas kiszakadása.*” (Horváth János: *Petőfi Sándor*) A költői én csak megy hazafelé, most tárul ki előtte a délibábos, gabonás róna, most érkezik a jegenyék alá, s eszébe jutnak a hajdani boldog emlékek. Nem is látszik törődni velünk, egyenesen a tájhoz intézi szavait.

Nagy Alföld-verseinek érdekessége, hogy mind Pesten keletkeztek, távol az ihlető tájtól, mintegy visszaemlékezésként. Ez azonban aligha fedí a versek valóságos keletkezési körülményeit. Konkrétan tudjuk, hogy a *Tisza* című vers keletkezése előtt a költő valóban járt a Kistúr torkolatánál. Az itt látottakat éppúgy följegyezhetette, mint a *Kiskunság* egyes részleteit. A versek tehát közvetlen szemléletből születnek, de a lírai én lelkén átmelegítve, átszűrve. Érdemes odafigyelni a tájversek kompozíciós rendjére is: A *Tisza* körbeforduló kameraállásból veszi szemügyre a tájat; a *Kiskunság* felvétele kocszó mozgással történik; *Az alföld* pedig a sas madár röptét követi.

- **Az alföld:** Légi felvételtől indít, majd köröz egyet a nagyobb tájegységek fölött: gulya, ménes, búzatábla, majd lefelé ereszkedve a csárda mellett ér földet, lecsapva az apró gyököcskára. Dél van, a színek élesek, a tárgyak a napot fölülről kapják, mígnem a földről föltekintő sas madár szembenéz a nappal, s a színek elhomályosulnak: *Kék gyümölcsfák orma / Néz, s megettük, mint halvány ködoszlop / Egy-egy város templomának tornya.* A leírás pontos, szemléletes: a képeket hangeffektusok egészítik ki: a gulya kolompszava, a ménes dobogása, az ostorpattogás. A csárda részletei közül is elsőként a dőlt kéményt veszi észre, ami felülnézetből szembetűnik.

A leírást lírai vallomás keretébe foglalja a költő, amelynek szélesen hömpölygő ritmusa magával ragad, és líraisággal telíti meg a tájleírást.

- **Kiskunság:** A költői én alighanem székéren utazik, innen veszi szemügyre a mellette elhaladó tájat. Egy-egy tájegységre fölfigyel, és ráközelít: „*Szép fővény az alja, / Egészen lelátni sárga fenekére, / A lusta piócák s a futó bogarak / Tarka seregére.*”

Érdemes egybevetni a költemény részleteit a III. úti levéllel: „*mellette bíbicek nyargalásznak búbos fejeikkel, s a tó közepén nagyokat lép hosszú piros lábaival a melanchólikus gólya... Egy dűlőföldnyire legel a gulya, hosszú botjára támaszkodva*

áll mögötte a gulyás... Mik azok a T-alakúak ott a távolban? Azok elszórt gémeskutak... Amott a látkör peremén a hortobágyi csárda, de nem a földön, hanem az égen... oda emelte föl a délibáb.”

Trópussal egyetlen esetben találkozunk: a naplemente képét színezi ki vele Petőfi: „Szép felhők! Mindenik úgy megy el fölöttünk, / Mint egy tündérrege.” A stílus egyszerű és tiszta, „mint a puszták harangja”.

A verszárlat a városba érkező költői én motívumával köszönt be. Először is a szélmalomokhoz érkezünk, amelynek forgó lapátjai az időtlenséget szimbolizálják.

- Dalszerű tájvers az **Itt van az ősz, itt van újra**. A költői fokozás mesterpéldánya a költemény. A forte tételbe átcsapó versekre több példát is találhatunk (*Beszél a fákkal a bús őszi szél, Levél Várady Antalhoz, Egy gondolat bánt engemet*). Itt azonban a halkítás művészi remekével van dolgunk. A vers piano tétellel indít, s ezt a pianót halkítja egyre tovább. Egy példát emelnék ki: *Míg dalom, mint tó fölött a / Suttogó szél, elvonul.*” A lant halk hangjának távolodása a teljes elhalás felé végtelen szelídséggel halkítja el a költeményt.

1.2. Petőfi Sándor szerelmi költészete

- **Életrajzi háttér:** Petőfi első szerelmi élménye az aszódi évekre esik, saját vallomása szerint: „Itt voltam először szerelmes, itt írtam először verset, itt akartam először színész lenni.” Továbbá három múzsája emelkedik ki szerelmi költészetében: Csapó Etelke, Mednyánszky Berta és Szendrey Júlia. **Csapó Etelkébe** akkor szeretett bele, mikor a kislány szívrohamban hirtelen meghalt. Petőfi ekkor lépett be a házba, s a kis halott szépsége annyira megrendítette, hogy nyomban beleszeretett. Első komoly szerelme tehát egy halott kislány. Etelke egyébként Vahot Sándornak volt a sógornője. Ehhez a halotthoz írta 1945-ben a **Cipruslombok Etelke sírjáról** című ciklust. Ezek gyászos hangulatú versek, amolyan elsirató vallomások, mint például az *Álltam sírhalma mellett*, a **biedermeier** költészet rövid darabja.

Mednyánszky Berta alakja már ugyanebben az évben feltűnik, az Etelke-szerelmem tehát nem lehetett nagyon mély érzés, inkább csak a fiatalember szerelmes ábrándozása. Berta jó módú úrilány volt, Petőfinek nem volt esélye kezének elnyerésére. Ehhez az élményhez kötődik a **Szerelmem gyöngyei** ciklus (1945). Ebben jelent meg a **Fa leszek, ha** című népdal.

Meg kell említenünk a borjádi ősz **Erzsikéjét**, akiről *A négy ökrös szekér* című verset írta. Erzsike később úgy nyilatkozott, hogy minden úgy zajlott le, ahogy a versben meg van írva.

Szendrey Júlia az igazi, beteljesült nagy szerelmet jelentette a költő életében. 1846. szeptember 8-án ismerkedtek meg egy megyebálon. Petőfi ott maradt Júlia közelében udvarolni, s hamarosan meg is kérte a kezét. A szülőktől azonban kosarat kapott, s ekkor visszaköltözött Pestre, hogy felejteni tudjon. Ez azonban nem sikerült neki, s télen megírta a **Reszket a bokor, mert** című népdalt, amit szándékosan a Júlia által olvasott folyóiratban tett közzé. Nem is késett a válasz, a

vers utolsó soraira válaszul (*De ha még szeretsz, úgy / Ezerszer áldjon meg.*) Júlia egy közös barátjuk levelének végére odaírta: *1000-szer Júlia*. Petőfi újra Erdődön termett, s másodszor is megkérte a lány kezét. A szülők ezúttal igent mondtak, azzal a kikötéssel, hogy az esküvő napjáig nem találkozhatnak. Persze találkoztak, csak titokban. Az esküvőt 1847. szeptember 8-án, megismerkedésük évfordulóján tartották meg. A mézesheteket Koltón töltötték egy ismerősük kúriájában. Petőfi népszerű sztár lévén (akkoriban nem a beatzenészek, hanem a költők voltak a sztárok) erről is beszámolt két versében: a *Beszél a fákkal a bús őszi szél* és a *Szeptember végén* című nagy költeményekben. Később keletkezett a *Minek nevezzelek?* Ezekkel Petőfi megteremtette hazánkban a hitvesi költészetet. Júlia ideálja **George Sand** író volt, aki nő léteire nadrágot hordott, és szivarozott. Júlia ezeket a külsőségeket utánozta, de voltak írói ambíciói is, műkedvelő szinten verseket írogatott, és naplót vezetett. Egyébként **Horváth János** szerint kissé elkényeztetett úri kisasszony volt, akit leánynevelő intézetbe adtak szülei, s ott némi műveltséget és illemtant tanult. Kiválóan értett az udvaroltatáshoz, s a férfit köteles mulattatónak tartotta. Petőfi halála után valóban eldobta „az özvegyi fátylat”, és újra férjhez ment. A közvélemény elítélte érte, de az igazság az, hogy egy fiatal özvegyasszony férfi támasz nélkül akkoriban nem igen boldogulhatott.

- **Fa leszek, ha:** A vers metaforasorozata **összetett költői képet** alkot:

fa	-	virág
virág	-	harmat
harmat	-	napsugár

csillag	-	mennyország
kárhozott	-	pokol

Az első három metafora pár rendje: a férfi a nagy és erős megtartó, a nő a kicsiny, de tündöklő szép motívumot hordozza. A sorozatban khiazmusszerűen haladunk a nagytól a kicsiny fénypontra felé. Itt hirtelen kitágul a kép: a végtelenül parányi átfordul a végtelenül tágas mennyország képébe, s most a férfit jelképező motívum tűnik parányi fényes pontnak. A csattanóban megbomlik ez a szép képsor és légies stílus: a pokol nem igazán illik a szerelmi dalba, és a hősies vállalás is kissé túl romantikus, patoszos.

- **A négyökrös szekér:** Elsősorban a vers hangulata ragad meg: ellentét feszül a sáros borjádi úton cammogó négy nehézkes ökrös és a szekéren ábrándozó fiatal pár éteri szerelme között. A vaskos tákolmányt a holdfény ragyogja be, bedől a friss szénaillat, s élvezzük a falusi idill hangulatát. A szekéren szövődő szerelem sem több plátói álmodozásnál, amit humorosan ellenpontos a refrén sárszagú realizmusa.
- **Reszket a bokor, mert:** Külföldön a legnépszerűbb magyar vers. Voltaképp népdal, de szerelmeslevélnek is fölfogható. Petőfi valóban Júliának üzen, hogy „*Apád-anyád nálam / Jobban nem szerethet*”, érdemes tehát a költő arra, hogy Júlia a szülői akarat dacára is őt válassza. A romantikus népdalt a lírai realizmus hatja át. A vers népszerűségéhez hozzájárult az életrajzi fordulat is természetesen, de szépségét a páratlanul kedves, finom költői párhuzam adja: a kedves kismadár alatt megreszkető bokor és a szerelem érzésétől reszkető lélek finom párhuzama.
- **Beszél a fákkal a bús őszi szél:** Nagyívű költemény a kezdő pianótól az utolsó strófa fortissimojáig. Egyben helyzetjelentés a nászútról, annak boldogságáról. A népszerű költő kötelességének tartja, hogy mézesheteibe is beavassa a közönséget, sőt még ennek erotikájába is: *Egyik kezemben édes szenderegőm / Szelídeden*

hullámzó kebele, / Másik kezemben imakönyvem: a / Szabadságháborúk története.
Mars és Vénusz. De mondhatnánk úgy is: nagyember papucsban. Az alvó Júlia nyugodt szívdobogása a refrénben tér vissza, miközben a költőt elragadja a lelkesedés, a harci zaj egyre fokozódik, míg végül a költő heves szívdobogását váltja ki: *Egy kis mennydörgés szívem dobolása, / S villámok futnak által fejemen.*

- **Szeptember végén:** A szerelemföltés verse. A költői ént először fogja el a kétség, hogy ha ő fiatalon hősi halált hal, Júlia hű marad-e hozzá? A síron túli hűség igénye ma már kissé önző szerelmi féltékenységnek számít, s nem teszi felemelővé a vers sorait. Szépsége nem is ebben rejlik, hanem a csodálatos verszenében és ismét a nyitó költői párhuzamban. Júlia is följegyezte naplójába a képet: ablakukból csakugyan a völgyben viruló virágokra, és a távoli hegyek hősipkájára lehetett látni. A nyarat fenyegető tél természetesen az elmúlás szimbolikus képe. Elégikus hangvételét fölérősíti a lány metrum: az anapestusok. Egyik költőnk lefordította jambusokba a verset, és szépsége ellillant. De a dallamos anapestus önmagában kevés volna, másik zenei tényező, ami a vers varázsát adja, a gondolatritmus nagy íve: az első két versmondat csak négy hosszabb sor végén ér nyugvópontra. Ez a hatalmas ihlet eredménye. Figyeljünk erre a csodálatos verszenére: *Még nyílnak a völgyben a kerti virágok, / Még zöldel a nyárfa az ablak előtt, / De látod amottan a téli világot? / Már hó takarja el a bérci tetőt. / Még ifju szívemben a lángsugarú nyár, / S még benne virít az egész kikelet, / De íme sötét hajam őszbe vegyül már, / A tél dere már megüté fejemet.* A vers végére ki is fullad ez a nagy lendület, de még egy kis éket odabiggyeszt Petőfi a verszárlatba: *(Még akkor is, ott is,) örökre szeret! A pergőhangok fölfokozzák az anapestusok dallamát.*
- **Minek nevezzetek:** Nem szép dolog, de Petőfi szeretett versengeni az elsőszámú magyar költő címéért. Ebben a versben Vörösmarty *Ábránd* című gyönyörű versével kel vetélkedőre. Szembetűnő a formai hasonlóság a keretes versek között. Vörösmarty strófa képlete: ABCCBA, ahol az A rímek a keretalkotó *Szerelmedért* szót rejtik. Ez négy strófán keresztül ismétlődik. Petőfi versének rímképlete ABCDDCBA, s az A rímek itt is keretet alkotnak a *Minek nevezzetek* sorral. Vörösmarty versének témája mitológiai párhuzamot rejt: Istár pokolra szállását. A költői én a poklot is vállalná szerelméért, de jól tudja, hogy az alvilágból hősies áldozata után még ékebben térne vissza, akárcsak Istár. Petőfi szerint a szerelem nem pokoljárás, hanem a mennyei boldogság megelőlegezése. Az első strófában a költői én nézi hitvese szeméit, a másodikban tekintetük találkozik, a harmadikban Júlia megszólal, a negyedikben csókban egyesülnek, s élvezik a mennyei boldogságot: *S minden rejtélyes üdvösségeit / Arasztja rám az örökkévalóság.* Az utolsó versszak már csak kapkodás a szavakért: a költő szerelméhez még a mennyország boldogsága sem fogható, s végül is belátja, hogy nincs arra szó, amit érez.
- **Összegzés:** Petőfi **Babits** tanulmánya szerint olyan volt, mint a tükör: életének minden mozzanata megihlette, és azonnal verset írt belőle, azzal viszont már nem érthetünk egyet, hogy „*kispolgár a zseni álarcában*”, mert költőnk mélyen érző, ritka tehetséggel megáldott művész volt, aki rendkívüli forma- és stílusérzéssel a költészet szent ligetében formálta meg verseit.

1.3. Forradalmi látomások Petőfi Sándor lírájában és *Az apostolban*

„Gondolj merészet és nagyot,
És tedd rá éltedet”
(Vörösmarty: *Keserű pohár*)

- **Életrajzi háttér:** Petőfi Sándor (1822-1849) első korszakában még nem politizált közvetlenül. 1845-46 telén keletkezett a *Felhők* ciklus, amelyben a költő mély depressziója figyelhető meg. Ebből a válságból egy új költői programmal lábalt ki, amelynek első tanúsága a *Sors, nyiss nekem tért...* című verse. Ez az új program új életcélt jelent: „*Meghalni az emberiség javáért.*” Megalapítja a *Tízek Társaságát*, Kerényi, Tompa és Jókai részvételével. Szaporodnak a politikai és látomásversek (*Levél Várad Antalhoz, Egy gondolat bánt engemet, A XIX. század költői, Ítélet stb.*), s ezt a Szendrey Júlia iránti szerelem sem tompítja el. 1848. március 15-e Petőfi napja: az egyetemi ifjúságot járják végig, fölleskítve őket, kinyomtatják a *Nemzeti dalt* és a *Tizenkét pontot*, kiszabadítják Táncsicsot a börtönéből, majd este a Nemzeti Színházban ünnepelnek a *Bánk bán* előadásával. A forradalom után Petőfi elszigetelődik: egy ideig Pesten próbál jakobinus fordulatot adni az eseményeknek (*Akasszátok föl a királyokat*), de kiderül, hogy a nép még mindig lojális az uralkodóhoz. Országgyűlési képviselőjelöltnek jelentkezik, de a felbőszített tömeg Szabadszálláson kis híján meglincseli. Fölcsap katonának, de összeütközésbe kerül parancsnokaival: Klapka tábornok Bem egyik levelének közzététele miatt súlyosan megfenyegeti. Kilép a hadseregből, s csak az orosz támadás hírére jelentkezik újra csatára Bem tábornoknál. Bem szárnysegédként alkalmazza, de Petőfi mint civil, polgári ruhát visel. 1848. július 31-én a segesvári csatában nyoma vész. Feltehetően tömegsírba temették el, de újra és újra lábra kap a legenda, hogy Szibériába került hadifogságba. Legutóbb Balajthy Tibor publikálta ezt a feltevést.
- **Forradalmi látomásköltészete lírájában:** A látomásköltészet Berzsenyiig nyúlik vissza, ő volt az első váteszköltőnk: „*felforgat a nagy századok érkeze mindent*” – írja a hazáról való rémlátásában (*A magyarokhoz I.*). Az igazi látomásköltészet azonban a romantikában virágzik ki. Ismert Kölcsey rémképe a magyarság kipusztulásáról: „*És más hon áll a négy folyam partjára, / Más szózat és más keblű nép, / S szebb arcot ölt e föld kies határa, / Hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép.*” (*Zrínyi második éneke*) Hasonló Vörösmarty *Szózatának* látomása: „*S a sirt, hol nemzet süllyed el...*” De nála egyetemes méreteken is megjelenik a rémisztő pusztulás képe: „*Az emberfaj sárkányfog-vetemény*” (*Az emberek*); „*Építsük egy újabb kor Babelét!*” (*Gondolatok a könyvtárban*). De már az egyetemes pusztulás után elkövetkező új világ biblikus képe is felmerül: „*A vak csillag, ez a nyomoru föld / Hadd forogjon keserű levében, / S annyi bűn, szenny s ábrándok dühétől / Tisztuljon meg a vihar hevében, / És hadd jöjjön el Noé bárkája, / Mely egy új világot zár magába.*” (*A vén cigány*) Ez a biblikus látomás kísért Petőfi forradalmi költészetében is: „*Két nemzet lesz a föld ekkor, s ez szembe fog állni: / A jók s a*

gonoszak. Mely eddig veszte örökké, / Győzni fog itt a jó. De legelső nagy diadalma / Vértengerbe kerül. Mindegy. Ez lesz az ítélet, / Melyet ígért isten próféták ajkai által.” (Az ítélet) A forradalmár hősök és a klerikális-lojális reakció végső nagy küzdelmei, a vértenger, mely a szabadság ára. Döntő különbség azonban Petőfi és elődei látomásköltészete közt a személyes részvétel motívuma Petőfinél: amit Vörösmarty megjósolt biblikus apokalipszisében, azt Petőfi saját mártíromsága képében látja bekövetkezni.

- **Egy gondolat bánt engemet:** A vers a költői fokozás remeke. Piano tétellel indít, hogy aztán fortissimóba csapjon át, majd újra elhalkuljon. A hervadó virág és az üres szobában kialvó gyertyaszál haszontalan életét mint antitézist mutatja be a verskezdetben. S erre következik a tézis: a „világszabadság” zászlaja alatt hadba induló forradalmi tömegek végső nagy tusája, melyben maga a költő is mártírhalált szenved. A csatazaj egyre erősödik: *trombitahang, ágyúdörej, fúvó paripák* dobogása nyomja el a haldokló forradalmárvégszavát. Ezt követően újabb piano tétel indul: az *ünnepélyes lassú gyászzene* hangjaival zárva a verset. „Lehetetlen el nem ragadtatnunk e még a halálban is cselekvő lyraiság zeneviharától.” (Horváth János: Petőfi Sándor)
- **Levél Várady Antalhoz:** A vers műfaja episztola. Könnyed, csevegő, enyelgő hangon indít, majd egyre komolyabbra vált. A vers a végén éri el a fortissimo tételt, a *vérözön* látomásban: „Már vízözön volt, most egy vérözön kell, / Hogy megtisztuljon a világ a szennytől...” A rab emberek keltik ezt a vérözönt, fölkelve szabadságukért, hogy újra istenképük legyen.
- **A XIX: század költői:** Isten a költőket rendeli a nép vezéreinek, hogy az egyetemes boldogság felé vezessék az emberiséget. Itt már konkrét politikai programmal áll elő: anyagi, jogi és szellemi egyenlőség a hármasság feltétel: „Ha majd a bőség kosarából / Mindenki egyaránt vehet, / Ha majd a jognak asztalánál / Mind egyaránt foglal helyet, / Ha majd a szellem napvilága / Ragyog minden ház ablakán: / Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk, / Mert itt van már a Kánaán!”
- **Az apostol:**
 „Én ellenben hiszem, hogy fokként fejlődik a világszellem... Ő lassan halad, minden száz vagy néha ezer esztendőben tesz egy lépést, de miért sietne? Hiszen ráér, mert övé az örökkévalóság. Most újra emeli lábát, hogy egyet lépjen.” (Lapok Petőfi Sándor naplójából)

„Az az állandó költői ösztön hozta létre (...), mely tárgyi szemléletet keres a maga lyraiságának.” (Horváth János: Petőfi Sándor. Pallas, 1922.) Műfaját tekintve verses regény, de mint regény nélkülözi ennek minden lényeges elemét, míg a lírai kitérők lebilincselő hatása alól nehéz volna kivonnunk magunkat.

A regény négy részre tagolható: 1. Szilveszter családi jelenete (1-4. fejezet), 2. Szilveszter gyermek- és ifjúkora (5-14.), 3. börtönévek (15-18.), 4. a szabadulás után (19-20.)

1. In medias res kezdet. Szilveszter egy padlásszobában nyomorog élettársával és két gyermekükkel, s miközben lelke Isten trónusához emelkedik fel, egyik gyermeke éhen hal.

2. Szilveszter „kitett gyerek”, akárcsak Mózes, Romulus és Remus, Twist Olivér vagy maga Kukorica Jancsi. Ezek a kitett gyermekek nagy tettekre hivatottak. Twist Olivérhez hasonlóan méltatlan nevelésben részesül: egy tolvaj, egy koldusasszony,

majd egy gazdag úr veszi magához, akinek fia azonban gonoszul bánik vele. Hősünk föllázad, a tanító jóvoltából jogot tanul, majd jegyző lesz. A pap és az uraság által föllázított nép azonban elkergeti. Az uraság lánya utána szökik.

3. Itt térünk vissza a kezdethez: Szilveszterből író lesz, s egy titkos nyomdában kiadja könyvét, amiért börtönbe kerül. A börtönévek alatt élettársa meghal, s Szilveszter megátkozza Istent.

4. Szilveszter kiszabadul, s úgy hiszi, közben megvalósultak álmai, és a nép szabad lett. A nép azonban lelkesen köszönti a látogatóba érkező királyt. Szilveszter rálő a királyra. A lövést elhibázza, és lefejezik.

Értelmező gondolatok:

1. Szilveszter Petőfi képmása. Ő is Szilveszter éjszaka született, író lett, a népet jogaira tanítja, de az elkergeti, mint Petőfit szabadszállási kudarcakor.
2. A szabadszállási kudarc hatására költőnk csalódott a népben, éretlennek találta a forradalomra és szabadságra. Szilveszter a magányos utat választja: egyedül kísérli meg a merényletet a király ellen.
3. A nép nem váltható meg revolúcióval, csak evolúcióval. Lassan érik meg a szabadságra, mint a szőlőszem beérésre. A földet a nagy lelkek érelik, s Szilveszter érzi, akárcsak Petőfi, hogy ő is ilyen nagy lélek: *„A földet sugárok érelik, de / Ezek nem nap sugárai, / hanem az embereknek lelkei. / Minden nagy lélek egy ilyen sugár... / Érzem, hogy én is, én is egy sugár vagyok.”*

1.4. Arany János nagyepikája

- **Életrajzi háttér:** Arany első pályaműve, a díjnyertes **Elveszett alkotmány**, még nem keltett nagy feltűnést. A költői beérkezést a szintén a Kisfaludy Társaság pályázatára beküldött **Toldi** hozta meg. A mű 1846-ban készült, de csak '47 elején jelent meg nyomtatásban. Sikere akkora volt, hogy az első díjra kitűzött 100 arany pályadíjat fölemelték 200-ra, s ráadásul elnyerte Petőfi barátságát. Ettől fogva Arany önmagát epikus költőnek vallotta szerényen, nem mert vetélkedni a lírában Petőfivel. Jóllehet a Toldi színvonalát később sem meghaladni, sem elérni nem tudta. 1848-ban megírta a **Toldi estéjét**. Ez csak a szabadságharc után jelenhetett meg a zűrzavaros idők miatt. 1851-ben a nagykőrösi gimnázium tanára lett. Ebben az időben írta a **Nagyidai cigányok** című satirikus eposzt. A mű megütközést keltett, mivel főhősében nem volt nehéz Kossuth Lajosra ráismerni. Aranyt a vesztes háborúba sodró események indították gúnyos műve megírására: *„Késégbeesett kacaj lón Nagyida”* – mondta. Nagykőrösön tanított az eposzokat tanulmányozó Szász Károly. Ő irányította figyelmét a hun mondakörre. Ekkoriban keletkezett a **Csaba-trilógia** tervezete, amiből csak az első rész, a **Buda halála** készült el. A tanítás mellett nem volt ideje hosszabb művek írására, s ez a probléma később, a Kisfaludy Társaság igazgatói állásában és akadémiai főtitkári tisztségében is elkísérte. A **Bolond Istókkal** sem aratott különösebb feltűnést, s a lelkét nyomó, kötelességnek érzett Toldi-trilógia is csak harmadik nekifutásra, nyugalmazott

éveiben nyerte el végleges formáját **Toldi szerelme** címmel. Művével nem volt elégedett, sem kedve, sem kellő ihlete nem volt hozzá, csak Gyulai Pál unszolására készítette el.

- **Toldi:** A pályázat népies elbeszélő költeményt tűzött ki tárgynak, valamely történeti vagy mondai szereplőről. Ezek közt szerepelt Toldi Miklós is. A Toldi család Nagyszalonta alapítójaként él a köztudatban, amit akkor még Nagyfalunak hívtak. Arany tehát **Ilosvay Selymes Péter: Toldi históriája** mellett támaszkodott a helyi hagyományokra is. A történet az apai juss körül forog: a Lajos király udvarában tányért nyaló álnok György Miklóst paraszti sorba kényszeríti, és meg akarja szerezni örökségét. Addig bosszantja, míg a nagyerejű öcs gyilkosságba esik: súlyos malomkövet hajt György vitézei közé, s egyiküket agyondobja vele. Miklós bujdosni kényszerül, mialatt bátyja bevádolja a királynál. Miklós édesanyja segítségével fegyverzetre tesz szert, megküzd a cseh bajnokkal, s jutalmul Lajos az udvarába fogadja vitézei közé.

Miklós jellemhibája a hirtelen harag, amit Arany a nemzeti karakter jegyének tart. Ezt kell megfékeznie. Sikerül is végül neki, mint a két kiemelkedő epizód bizonyítja: a farkas- és a bika-kaland. Ezek természetesen szimbolikusak. A farkaskaland után az Úr kezébe adja álnok testvérét, de Miklós nem öli meg, csak a két farkast fekteti a lábához jelként, hogy ezt megtehetné volna. Itt bibliai párhuzammal találkozunk: Dávid is így kegyelmezett meg az őt üldöző Saulnak. Miklós felemelkedése pedig a nép felemelkedését jelképezi: az arisztokrácia parasztsorba kényszeríti a népet, holott a nép már régóta a haza megmentője és támasza. (A parasztokat viszik el katonának, s evvel a nemesség kiváltságos helyzete elvesztette jogalapját.) A Toldi eszméje népies eszme: a nép fiaiban látja a nemzet megtartó erejét.

A Toldi stílusával a népies realizmust vitte diadalra, akárcsak Petőfi a János vitézzel. Az első énekekben pompás leírásokat kapunk a falusi életről és a tájról, valamint Miklós külső-belső tulajdonságairól. Méltán írta Petőfi: „*Dalod, mint a puszták harangja, egyszerű, / De oly tiszta is, mint a puszták harangja.*”

- **Toldi estéje:** Arany itt a polgárosodás és a nemzeti karakter megőrzésének problémáját feszegeti. Toldi addig zsémbelt az udvar olaszos divatja ellen, míg Lajos megelégedte, és elbocsájtotta udvarából. Az öreg Toldi épp a sírját ássa, mikor a királytól üzenet érkezik, hogy segítsen, mert egy olasz bajnok már az országcímet készül magával vinni. Toldi tüstént Budán terem, és legyőzi az olaszt. Lajos elé készültében azonban az apródok gúnydalt énekelnek róla, mire középük sújt buzogányával, és három apródot agyonüt. A király elfogató parancsot ad ki ellene, de Toldi halálos ágya mellett megbocsájt.

Toldi egyszerre félelmetes hős és nevetséges óság. Budára menvén rozsdás fegyverzetben érkezik, komikus szolgájával, a fiatalabbik Bencével. Bencéből gúnyt űz a nép, és Toldival is ezt tenné, ha hatalmas termete nem volna olyan félelmetes. Mint az apródok éneke mutatja, Toldi legendás alakja is már nevetséges színt öltött. Az apródok másik éneke a Szent Lászlóról szóló legenda. Ez is Toldi esetének parafrázisa: Szent László is a sírjából kelt ki, hogy megsegítse a székelyeket, s Toldi is úgy utazik Budára és tér onnan haza, hogy nem hagy maga után nyomot: Toldi a múlt kísértete, amit megidéz a reformkor a nemzet megmentésére, de békében nem tud vele mit kezdeni. Toldi a hajdani vitézi erkölcsöt képviseli, míg Lajos király a polgárosodás és haladás eszméjét. Búcsúzásukkor Toldi a nemzeti karakter megőrzését bizza a királyra: *Szeresd a magyart, de ne faragd le, szóla, / Erejét,*

formáját, durva kérgét róla! Lajos pedig a haladó idővel érvel: *Új öltőbeli nép, új ivadék nő fel, / Amely ésszel hódít, nem testi erővel.*

A Toldi estéje szegényesebb leírásokban, s hiányzik belőle a stílus tisztasága: a realizmustól eltávolodva a szimbolikusság vette át a hangsúlyt. A mű bonyolultabbá, de erőtlenebbé vált. Arany maga is úgy érezte, hogy nem sikerült a Toldi szépségét utolérnie.

1.5. Arany János lírája

- **Életrajzi háttér:** Arany lírája az ötvenes években és az Őszikék korszakában tetőzik. Az ötvenes években nagykőrösi tanár. Munkáját példásan végzi, nagy gonddal javítja a dolgozatokat: a hibáknál a szabályt is feltünteti; az irodalmat visszafelé haladva veszi, a kortársaktól az elődökig, de saját költészetéről szerényen hallgat. Diákjai rajonganak érte, de a tanfelügyelőktől sok zaklatás éri, mivel színészkalandja miatt nem szerzett érettségit, s így nincs megfelelő képesítése. A korszak uralkodó műfaja a ballada, amelyben leginkább elrejthette az önkényuralom és a szabadságharc eltiprása miatti tiltakozását, s erőt adhatott a nemzetnek a '48-hoz való hűségére. Lírájában is elsődlegesen a történelmi gyász kap hangot az ötvenes évek végén.
- **Letésem a lantot:** A költői hallgatásnak a szabadságharc leverése után tiltakozó értelme van: amit az önkényuralom vár, azt költőink nem hajlandók megírni, amit megírnának, az pedig tilos. Ezért tüntetően hallgatnak. Arany paradox módon versben adja tudtul elhallgatását. A rosszkedv és a lelki fáradtság is történelmi alapú, amint azt a múltat idéző versszakokban látjuk: az elvesztett költőbarát Petőfit is itt siratja el: *Baráti szem, művészi gonddal / Függött a lantos ujjain.* A lant és a tűz elcsépelet költői toposzok: ezeket Arany nem cseréli ki új motívumokra, hanem művészi tökélyre fejleszti. Különösen szép a tűz toposz: *A tűz nem melegít, nem él, / Csak, mint reves fáé, világa.* A lobogó tűz az ifjúság és a szerelem ősi toposza (*Ég a napmelegtől a kopár szik sarja – Toldi*), a kihamvadó tűz az öregedést jelenti (*Kanócom pislogó lángjait szemlélem – Berzsenyi*), Arany reves fája azonban már nem is tűz, csak a korhadó fa foszforeszkáló hideg zöldes fénye. A refrén a lelki fáradtság, hirtelen megöregedés jelképe: *Hová lettél, hová levél, / Oh lelkem ifjúsága?*
- **Ősszel:** A vers Homérosz derűs világával az Osszián-ének borús világát állítja szembe. Ezt emeli ki a refrén is: *Maradj, Homér, fénydús egeddel, / Maradj te most, Jer, Osszián, / Ködös, homályos énekeddel!* Az értékszembesítő versszerkezet is erre épül: a vers első strófái Homérosz derűs, hősi világát mutatják be, míg a következő versszakok az ossziáni világot. Arany egyébként még úgy tudta, hogy Mac Pherson költeménye valóságos angol fordítás egy elveszettnek hitt kelta-gael nyelvű hőskölteményből. A mondai Osszián kelta énekes volt, egy kihalt nép utolsó énekese. Arany itt a kihalt kelták és a pusztulásra ítélt magyarság közt von párhuzamot: *Jer, Osszián, / A holtakat miért vered fel? / Nincs többé Caledónián / Nép, kit te felgyújts énekeddel.*
- **Lejtőn:** Az út is ősi toposz: az életút jelképe. Az emelkedő út az emelkedő szakaszt, a lejtős út az elmúlás felé vezetőt jelképezi. (Pl. R. Burns: *John Anderson, szívem.*) Arany megújítja ezt az ősi toposzt a sötét vízbe tartó úttal. A víz a halál szimbóluma,

s a meredeken vízbe gázoló ember félelmeit, bizonytalanságát szépen emeli ki: *Mint ki éjjel vízbe gázol / S minden lépést óva tesz.*

- **Az örök zsidó:** Babits portréja szerint Arany sebzett lélek, akinek titkolni valója van, s ez teszi érzékenyebbé a lelki problémák iránt. (*Petőfi és Arany*) A költői én itt az elátkozott költő szerepében jelenik meg. A monda szerint Ahasvérus a Golgotára menő Krisztust gúnyolta „Hová mégy, uram?” szavakkal. Jézus pedig így felelt: „Én elmegyek, de te várj, míg visszatérek!” S ezzel a zsidót örök életre ítélte. Ő lett a bolygó zsidó. Itt már az üzött élet fáradtsága nem történelmi parabola, hanem a lírikus személyes vallomása. Az anyagi világ bizonytalanná, a metafizikai világ súlyos valósággá változott: *Alattam a föld nem szilárd, / Fejem fölött kétélű bárd... Ónsúllyal a kolosszi lég / Elzúzna, ha megállanék... Tovább! tovább!*
- **Az Őszikék-korszak:** 1877-ben Arany lemondott akadémiai főtitkári állásáról, de lemondását nem fogadták el, s megoldásként egy évi fizetett szabadságot adtak a költőnek. Végre teljesült régi vágya, egy kis alkotó nyugalom. A nyarat a Margitszigeten töltötte, hóna alá véve kapcsos könyvét, amit Gyulai Páltól kapott, megindult naponta a sziget tölgyfái alatt vezető sétájára, s egy-egy padon megpihelve, ebbe írogatta verseit. Ezeket magának írta, nem szánta őket publikálásra. Talán ez az oka, hogy lírai személyisége oly leplezetlenül, bátran nyilatkozik meg, szemben korábbi költeményeivel, amelyekben a költészetet mindig közéleti tevékenységnek tartotta, s magánéletéről mélyen hallgatott. Például nincs szerelmi költészete. Az Őszikék lírájának tárgya: Arany János mint magánember: **A tölgyek alatt, Vásárban, A tamburás öregúr, Epilógus.**
- **Epilógus:** Időszembesítő, létösszegző költemény. Középpontjában ismét az út (=életút) toposz áll. Újdonsága, hogy az út a nagyvárosi, forgalmas pesti utca: *Az életet már megjártam. / Többnyire csak gyalog jártam, / Gyalog bizon, / Legfőlebb ha omnibuszon.* A kitarulkozó költő önmagáról szerény képet rajzol: gyalogosan baktat, nem perlekedik, ha sárral befröcskölük, vágyai is szerények: egy csöndes kis családi fészek, s alkotói nyugalom. Metaforái néhol elcsépeltek, például az útszélien nyíló kis virág (=az élet ajándékai), de hangulatában elragadóan békés, csöndes költemény.

1.6. Arany János balladái

- **Életrajzi háttér:** Aranynak két nagy balladatermő korszaka van: a nagykőrösi és az Őszikék korszak. Nagykőrösön a gimnáziumban volt irodalomtanár. Munkáját példásan és eredeti módszerrel tanította. Az irodalmat visszafelé oktatta: napjaik költészetétől haladva a klasszikusok felé. Gondos dolgozatjavításait pedig máig is látni múzeumban: a helyesírási hibák javításához mindig a szabályt is feltűnteti. Diákjai rajongtak érte, ennek ellenére sok atrocitás érte végzettségének hiánya miatt. A gimnáziumot ugyanis nem fejezte be, mivel felcsapott színésznek. Elfoglaltsága miatt nagyobb lélegzetű epikus művekre nem futotta az idejéből, ezért a rövidebb balladákra összpontosított.

Őszikék-balladait 1877-ben írta a Margit-szigeten. Akadémiai titkári állásáról leköszönt, de ezt – szintén kiváló, lelkiismeretes munkájának nélkülözhetetlensége miatt - nem fogadták el, s helyette egy év fizetett szabadságot kapott. A nyarat a Margit-szigeten töltötte, kapcsos könyvével sétálgatva a tölgyek alatt, s közben rövid verseket írogatott. Ezek közé tartoznak balladái is.

- **A balladák osztályozása:** Arany két rokon műfajt különböztet meg: a románcot és a balladát. **Románcait** a spanyol románcok mintájára írta. Ilyen pl. a *Mátyás anyja*. A románc dalszerűbb, többnyire nem tragikus kimenetelű költemény. **Balladáinak** két műfaji forrása van: a skót ballada és a székely népballada. A ballada definíciója: tragédia dalban elbeszélve. Ennél fogva keveredik benne a három műnem sajátossága. Tematikailag megkülönböztetünk történelmi (*V. László, Szondi két apródja, Walesi bárdok*), lélektani (*Ágnes asszony*) és parasztszöveget (*Ágnes asszony, Tengeri-hántás, Vörös Rébék*). Nagyvárosi ballada a *Hidavatás*. Szerkezetileg lehet egyszólamú (*Ágnes asszony, Walesi bárdok, Tetemre hívás*) vagy többszólamú (*V. László, Szondi két apródja, Tengeri-hántás*). Versformák tekintetében a rímes-időmértékes forma számos változata figyelhető meg: daktilikus a *Tetemre hívás*, anapestikus a *Szondi két apródja*, trocheikus az *Ágnes asszony*, jambikus a *Walesi bárdok*. Rímes-ütemes vers a *Mátyás anyja*.
- **Nagykőrösi balladák:** Nagykőrösi korszakában a történelmi balladák dominálnak: *V. László, Szondi két apródja, Walesi bárdok*. De előfordul lélektani parasztszöveg is: *Ágnes asszony*. Arany a történelmi balladához allegorikus céllal, a szabadságharc vérbe tiprására való utalás szándékával ragaszkodik. Gyakori motívum a lelkiismeret büntetése, amely néhol az örületig fokozódik: *Ágnes asszony, Walesi bárdok*. **V. László** megszegi esküjét a Hunyadi gyerekek sértetlenségére vonatkozóan, s fölhevült képzeletében úgy hallja, hogy a tömeg esküjét követeli. Halállal bünhődnie is emiatt kell: a csehek megmérgezik. A költő egyúttal felidézi az utolsó nemzeti király, Mátyás emlékét is. Az **Ágnes asszony** témáját egy valóságos látvány szolgáltatta: Arany utazás közben találkozott egy télvíz idején patakban mosó bolond asszonnyal. Ebből kerekítette ki a férjgyilkos asszony történetét. A rögeszme kialakulását aprólékos lélektani elemzéssel mutatja be.
- **Walesi bárdok:** A verset állítólag egy Ferenc Józsefet üdvözlő költemény helyett írta asztalfiókjának. A skót és a magyarországi történet közötti párhuzam egyértelmű: Edward angol király leigázta Walest, majd látogatást tett a tartományban. Látogatása során elvárta, hogy énekmondók dicsőítsék hősi tetteit, ám erre egyetlen bárd sem volt hajlandó. A király bosszúból ötszáz énekmondót végeztetett ki. Hasonló a magyar történet: Ferenc József orosz segítséggel vérbe fojtotta a magyar szabadságharcot, majd látogatást tesz a leigázott országban, ahol dicsőítő költeményt rendel. Arany és a jeles magyar költők ezt visszautasítják. A „csatában elhullt derék” Petőfi emlékét idézi, s az átok Ferenc József fejére száll. A verset körkörös szerkezetűnek is mondjuk a visszatérő kezdő versszak miatt. Ismétlések és fokozások több helyen is előfordulnak: pl. a három bárd énekében.
- **Szondi két apródja:** Ez Arany egyetlen háromszólamú balladája. A három szólam megfelel a három helyszínnek: a völgyben a török a vár bevétele után ünnepli, s Ali ide várja a két apródot. A két apródot Ali követe hívogatja a várral szemközti dombon, Szondi sírjánál. A két apród pedig a hegyen álló vár ostromáról és Szondi

hősi haláláról énekel, ez a harmadik szólam. A vers témáját Tinódi históriás énekéből merítette, de alaposan kidolgozta, fölékesítette. A török kort török szavakkal is felidézi: *sörbet, huri, gyaur, bülbül*. De a díszes, képszerű török beszédstílust is imitálja, pl. a *Bülbülszavú rózsák két menyei bokra* jelzőbokkal. Fokozás figyelhető meg a török követ hívogatásában is: először szép szóval hívogatja az apródokat, majd ígéretekkel, végül fenyegetéssel. Szintén fokozás az apródok éneke: ennek tetőpontján szép szójáték figyelhető meg: *Ő álla halála vérmosta fokán*.

- **Őszikék-balladák:** Az egyszólamú balladák uralkodnak; gyakori a balladai homály; a költeményeket babonás léggör lengi körül. A nyelvezet még finomabbá válik, homályosabb, sejtelmesebb a stílus. **Vörös Rébék:** A középkori boszorkányhitet idézi fel: Rebi néni lelkét a gonosz szállta meg, mindenkire romlást hoz. Varjú képében kísért, s halála után gonosz lelke egyik varjúból a másikba száll, vég nélkül. A vers refrénje démonüző mondat: *Hess madár*. A **Tetemre hívás** szintén középkori babonás szokást idéz föl: a meggyilkolt ember teteméhez sorra hívják ismerőseit, s a halott sebe vérzéssel jelzi gyilkosát. A tetemre hívásnál hivatalos személy is jelen van, ő a *tiszti pörosztó*. A ballada erkölcsi tanulsága a könnyelmű, kacér lány viselkedésének tragikus kifejtésében, és tébollyal való bűnhődésében áll. A **Hídavatás** a Margit híd fölavatásához kapcsolódik, amit állítólag tömeges öngyilkosság követett. A vers tartalmilag a haláltánc szerkezetére épül: a nagyváros tragikus szereplői buknak föl az árból, és mondják el szerencsétlen történetüket.
- **Tengeri-hántás:** Kivételesen kétszólamú ballada: a keret bemutatja a balladamonddás népi hiteles szokását: Tengeri-hántás közben a falu összegyűlik, s egy idősebb férfi balladával oldja a munka egyhangúságát. Közben a tűz körül melegednek. A balladát a versszakok végén kiszólások szakítják meg, amelyek kétértelműségükkel árnyalják a homályos történetet: *Teli a hold, most buvik fel* – a leány nőiesedésére céloz; *Aha, rókát hajt a Bodré* – Tuba Ferkó kerülgeti Dalos Esztit; *Töri a vadkan az irtást* – a szeretők titokban találkoznak; *Soha, mennyi csillag hull ma* – Eszti szüzességének elvesztése; *Nagy a harmat, esik egyre* – Eszti könnyeinek hullása; *De suhogjon az a munka* – Dalos Eszti sóhajai; *Az a Lombár nagy harangja* – az Esztiért szóló lélekharang; *Kuvikol már, az ebanyja!* – A halálmadár nyugtalanítja Ferkót; *Tizenkettőt ver Adonyban* – éjfél, a kísértetjárás ideje. Babonás a ballada zárata: éjféltkor a szerelmespár furulyáját vélik hallani, akik egy lepedőn suhannak át az égen. Az erkölcsi tanulság itt is a szerelem könnyelműségében rejlik: Tuba Ferkó elcsábítja, majd hűtlenül elhagyja Dalos Esztit, s ezért holdkórossággal és halállal bűnhődik.
- Vita folyt arról, hogy Arany elsődlegesen epikus vagy lírikus költő-e. Epikus voltát ő maga határozta meg Petőfivel szemben, akit lírában helyezett maga fölé. Németh G. Béla vetette fel azt a véleményt, hogy Arany elsődlegesen lírikus, mondván, hogy a lírában újította meg költői nyelvünket. Arany nagyepikájában nem tudta a *Toldi* színvonalát megismételni, lírájában pedig sok az elkoptatott toposz és metafora. Balladái azonban semmit sem veszítettek szépségükből. Meg kell említeni, hogy műfordítóként is időt álló remekeket hozott létre: pl. *Hamlet* fordítása vagy *Arisztophanész komédiái*.

1.7. Ady Endre: Új versek

- **Életrajzi háttér:** Ady Endre (1877-1919) a magyar szimbolizmus megteremtője, s egyúttal a modern magyar irodalom elindítója. Bocskoros nemesi családban született. Apja Ady Lőrinc, református, édesanyja Pásztor Mária katolikus hitű papleány volt. Tanulmányait a nagykárolyi piarista gimnáziumban, majd a zilahi református kollégiumban végezte, azután beiratkozott a híres debreceni kollégium jogi karára, de nem szerzett diplomát. Az újságírás csábította el jogi pályájáról: előbb debreceni lapnál, majd a *Nagyváradai Naplónál* dolgozott. Első kötete még Debrecenben jelent meg *Versek* címmel. Nagyváradon szerezte vérbaját, s itt ismerkedett meg nagy szerelmével, Diósy Ödönné Brüll Adéllal. Az asszony szárnyai alá vette a tehetséges fiatalembert, s ő vitte magával Párizsba. Párizsban egyébként Ady nem teremtett kapcsolatot a francia írókkal és művészekkel, néhány Baudelaire- és Verlaine-verset olvasott, ezeket is Léda fordította le számára, s ideje nagy részét kávéházakban és éjszakai bárokban töltötte, hódolva a bornak és a könnyű szerelmeknek. Az írást azonban nem hanyagolta el, rendszeresen küldözgette haza verseit és novelláit, s 1905-ben egy kötetre való új stílusú verssel tért haza. Ez lett az *Új versek* anyaga.
- **Új versek:** A kötet a *Fleurs du Mal* kompozícióját követi: egy előhangból és több (négy) ciklusból áll: *Góg és Magóg fia vagyok én (előhang)*, *Léda asszony zsoldárjai*, *A magyar Ugaron*, *A daloló Párizs*, *Szűz ormok vándora*. Az előhang költői ars poeticája, az első ciklus szerelmi költeményeinek gyűjteménye, a második magyarság-verseit foglalja össze, a harmadik ennek ellenpárja: a csodás Párizs dicsérete, a negyedik pedig szimbolista verseket tartalmaz. A kötet egyébként több tekintetben eltér költői mintaképtől: Baudelaire a kötött formákat részesíti előnyben, ars poeticája a l'art pour l'art jegyében áll, stílusa homályosabb: a valóságot a valóságon túli metafizikai létezők szimbólumaként kezeli, kedveli a szinesztéziát. Evvel szemben Ady társadalmilag elkötelezett, szóképei közelebb állnak az allegóriához, nem használ szinesztéziát, versformái pedig szabad jambusok.
- **Góg és Magóg fia vagyok én:** A központi motívumokat a tulajdonnevek hordozzák: *Góg és Magóg:* Anonymusnál a pogány népek ősatyái, akiket az Úr acélfalal zárt körül. *Verecke és Dévény* az ország keleti és nyugati határa. Ady vállalja költészetének keleti örökségét, de egyúttal a nyugati irányzattal (szimbolizmus) meg is újítaná azt. *Kárpátok alatt:* Magyarországot jelöli. *Vazul és Pusztaszer:* az előbbi a lázadás, a forradalmi újítás motívuma, míg az utóbbi a hivatalos, reakciós Magyarországot jelenti. A kulcsszó az *új*. A vers szabálytalan, szabad jambusokban íródott:

- - / U - / UU / U U / -

Góg és Magóg fia vagyok én,

U - / U - / U - / U - / U -

Hiába döngetek kaput, falat...

- **A magyar Ugaron:** A ciklus címadó verse. Számos költeményben bírálja Ady az ország elmaradottságát, élet- és kultúraellenességét (*A Hortobágy poétája, A Tisza-parton stb.*) Ezekért a versekért vad támadások érték, magyartalannak bélyegezték. Való igaz, hogy a századfordulón élénk művészeti és tudományos élet virágzott, szinte ekkor épült ki a modern, nagyvárosi Budapest, s így Ady képe kissé túlzó, de egy valami talán mégis hiányzott: az új életérzés. Talán ennek szól a bírálat. A vers címe metonímiával alkotott szimbólumot hordoz: az ugar a parlagon, műveletlenül hagyott földterület, itt az egész ország műveletlenségét szimbolizálja. Kedveli a halmozásokat: *a dudva, a muhar, a gaz* az életet elfojtó erők jelképei. Ady hazaszeretetének bizonyossága, hogy a szülőföldet *szent humuszként* említi, s a *régmúlt virágainak* illatát szerelmesen szippantja be.
- **Héjanász az avaron:** Ady ellen a legtöbbet hangoztatott másik vád az erkölcstelenség. Ady és Léda bátran szembeszállt a társadalmi szabályokkal, nyíltan folytatták házasságtörő viszonyukat. Ezt még fokozta a versek durva, nyers erotikuma. Nem szép harmonikus viszonyról szólnak e költemények, hanem két erős akaratú ember élet-halálra szóló küzdelméről, amely vad szerelmi csatározásokban keres feloldást. *Csókos ütközetekről, egymás húsába beletépésről* olvashatunk. A halálos testi küzdelmet azonban az *ősz* motívum magyarázza meg: a héjapár a világősz kétségbeesett üldözöttje, új típusú dekadens életérzés hordozója.
- **Harc a Nagyúrral:** A kötet többségében rövid, egy-motívumú versei közül kiemelkedik méretével is, összetett képi világával is ez a költemény. A küzdelem mitologikus szintéren játszódik, amilyen Jákob harca az Úrral vagy a népmesei hősök küzdelme az ördöggel, vagy Adynál *Az ősz Kaján* és *a Sion-hegy alatt* mitikus küzdelme. A szintér „*a zúgó élet partja*”, ideje pedig az „*Ezer este múlt ezer estre*” örökkévalósága. A disznófejű Nagyúr a középkori allegóriákban az uzsora megismerésítője, s az állati jelmez a Nagyúr démonikus voltára utal. Ady jól kereső költő volt, de nagylábon élt, s így örökös pénzhányban szenvedett. A költői színvonalú élethez pedig sok pénzre van szükség. Szeretne kitörni a kisszerűségből, telhetetlen vágyakat megvalósítani, de mindehhez a démonikus pénz hatalmára volna szüksége. Az uzsora érzéketlen a költői én sürgető vágyaival szemben, így a küzdelem reménytelenségre van ítélve, a lírai én mégse adja fel a harcot, mert érzi, hogy nagy célokra hivatott.
- Ady új útját hamarosan követték a többi jeles nyugatos szerzők, s evvel megkezdődött a magyar költészet forradalmi felvirágzása, amely olyan szintet ért el, ami a reformkor óta nem volt Magyarországon. A **Nyugat** Ady kötete után két évvel indult, 1908-ban, s Adyt tűzte zászlajára.

1.8. Ady Endre szerelmi költészete

- **Életrajzi háttér:** Ady Endre (1877-1919) **Lédával** a Nagyváradi Napló szerkesztőségében ismerkedett meg. Léda férjes asszony volt, férje, Diósy Ödön igazi európai nagykereskedő volt, folyton utazgatott, s keveset tartózkodott

idehaza. Az unatkozó milliomosnő, Brüll Adél fölfigyelt a tehetséges fiatalemberre, s úgy döntött, hogy fölkarolja. Magával vitte Párizsba, hogy megismertesse a modern irodalommal. Adynak ekkor már két verseskötete jelent meg. Ady valójában keveset ismert meg a francia költészetből: néhány Baudelaire- és Verlaine-verset olvasott Léda fordításában. Idejét nem a párizsi kulturális kapcsolatok kötötték le: mint Bölöni György írja, még múzeumba sem lehetett elcsalni; napjait kávéházakban és éjszakai bárokban töltötte, hódolva a bornak és a könnyű szerelmeknek. Emiatt Lédával sokat veszekedtek. Kapcsolatuk szenvedélyes volt, de nem volt harmonikus, nagy összeveszések és kibékülések sorozata tarkította, két erős egyéniségű ember halálos küzdelme volt. Ady ezután többször is kilátogatott Párizsba, s megjárta a Riviérát és Itáliát. A végleges szakítás 1912-ben következett be, ekkor született meg az *Elbocsátó szép üzenet*.

A szakítás után Adyt megostromolták a „kis női csukák”, elárasztották szerelmes levelekkel. Ezek között akadt egy tartózkodóbb hangvételű levél is, amelyben „kedves bátyám”-nak szólították. Ezeket a leveleket Boncza Berta, **Csinszka** írogatta. Csinszka jó módú családból származó dzsentri lány volt, távoli rokona Adynak. Leveleit egy leánynevelő intézetből írogatta, ahol némi műveltséget szerzett és olvasója volt a modern magyar költészetnek. Ady többszöri invitálás után ellátogatott a csucsai várba, kis rokonához, s kapcsolatukból nagy szerelem szövődött. Életüket 1915-ben kötötték egybe. Eleinte Csucsán laktak, ami jót tett Adynak, egy időre mérsékelte borfogyasztását, bár a kertben el-elrejtett magának egy üveg bort. Csinszka örökségéből Pesten vettek gazdagon berendezett lakást. Ady ekkor már nagyon beteg volt, gyakran szorult orvosi kezelésre, s élete vége felé Lajos öccse már a „Sárga házzal” fenyegette. A Csinszka-versekből (Ady és Boncza Berta egymást játékosan Csacsinszkynek és Csacsinszkanak hívta, innen ered a kedves névadás.) idilli, békés hangulat árad, de ez nem fedí az életrajzi tényeket, köztük is sok volt az összezőrdülés. A világháború alatt Adyt többször zaklatták sorozásokkal, és versei sem jelenhettek meg kötetben 1818-ig, így a Csinszka-versek *A halottak életben* láttak először összegyűjtve napvilágot.

- **A Léda-versek:** A Léda név az Adél megfordításából származik; a görög mitológiában Zeusz kedvesét jelenti, akivel az isten hattyú képében egyesült. Ebből a nászból született a világ legszebb asszonya, Helené. Az *Új versek* kötetben a Léda-versek külön ciklust kaptak (*Léda asszony zsoltárai*), s a későbbi kötetekben is hangsúlyosan szerepelnek. Az *Új versek* költeményei a szimbolizmus jegyében születtek, rendszerint rövid terjedelműek, s egy-két szimbólum körül szerveződnek. Jellemzőjük a diszharmonikus viszony, a két erős egyéniség küzdelme, a dekadencia és az erőteljes erotika. A *Vér és arany* kötetben írja: *Szívemben százszor, százszor megöllek, / Úzlek, gyűlöllek. (Örök harc és nász)*. Kapcsolatuk 1912-ben érett végleges szakítássá, ebből az élményből született az *Áldásadás a vonaton* és az *Elbocsátó szép üzenet*. Ezekben már nyoma sincs a szimbolizmusnak, a szóképek helyét a versmondatok veszik át, stílusa klasszicizálódik.
- **Héjanász az avaron:** Ady ellen az egyik legtöbbet hangoztatott vád az erkölcstelenség. Ady és Léda bátran szembeszállt a társadalmi szabályokkal, nyíltan folytatták házasságtörő viszonyukat. Ezt még fokozta a versek durva, nyers erotikuma. Nem szép, harmonikus viszonyról szólnak e költemények, hanem két erős akaratú ember élet-halál küzdelméről, amely vad szerelmi csatározásokban

- keres feloldást. *Csókós ütközetekről, egymás húsába beletépésről* olvashatunk. A halálos testi küzdelmet azonban az *ősz* motívum magyarázza meg: a héjapár a világősz kétségbeesett üldözöttje, új típusú dekadens életérzés hordozója.
- **Lédával a bálban:** A vers a boldog, gondtalan ifjú párok és a halálnak eljegyzett fekete pár motívuma körül szerveződik. A víg párok nincsenek az élet végességének tudatában, a perc múló örömeit élvezik. Környezetük a *víg terem*, a *parfümös, boldog, forró, ifjú pára*, a *rózsakoszorúk*. A *fekete pár* kísérő motívumai ellenben a *halál-arc*, a *hervadt, régi rózsakoszorú*, a *kísérteties téli szél*. Beléptük ünnepontás, a halál tudatát viszik a boldog mátká-párok közé, akik *sírva, dideregve rebbennek szét*.
  - **Elbocsátó szép üzenet:** A 20. század szerelmi életét meghatározza a házasság előtti párkapcsolat, az egymás kipróbálása és a velejáró fájdalmas szakítások. Új típusú életmód ez, amelynek Ady verse előtt nem volt költészete, s így ez a vers a szerelmi elválások első hiteles kifejezője lett. A szerelmi epekedés és a megtalált boldogság harmonikus világa helyett a férfi-góg szólal meg a kegyetlen versből, amely megrázó, katartikus élményt nyújt. Ady fölébe kerekedett Lédának, ő a sikeresebb, ő a fiatalabb, ő bizonyult az erősebb félnek, s most mindent elvesz a nőtől, amit kapott: *Sohase kaptam, el hát sose vettem; Egyenlőtlen harc nagy szégyeniért stb.* Gógös önzésében úgy véli, hogy Léda csak általa lett valaki, nélküle ismeretlen, szürke kisember volna, vagy még az se. A szakítás is kegyetlen eltasztás, a szerelemért kétségbeesetten kapaszkodó asszonyt megvetően elüzi magától: *Lezörögsz-e, mint rég-hervadt virág / Rég pihenő imakönyvből kihullva?* Az elbocsátás Lédát a semmibe taszítja, megsemmisíti: *Általam vagy, mert meg én láttalak, / S régen nem vagy, mert már régen nem látlak.*
  - **A Csinszka-versek:** Az életrajzi tények ellenére a Csinszka-versek kivétel nélkül harmonikus kapcsolatról szólnak. Őt választotta Ady „fehér Vénuszának”, mint Baudelaire Mme Sabatiert. A hitvesi idillt fölfokozza a háborús körülményekből fakadó egymásra utaltság. A költői én a rettenet, a nagy világégés elől keres a házasságban menedéket. Ady a jelent kaotikusnak, barbárnak látja, amely egy virágzó, szép életet és kultúrát fenyeget. Ezért az *új* helyét a *régi* motívum veszi át, ebben látja az értéket, ezt kívánja megőrizni, átmenteni (*Intés az őrzőkhöz, Mag hó alatt, Ézsaiás könyvének margójára*, illetve *De ha mégis: „Tarts meg tegnapnak, tanúságnak”*) Kerekded, rövid versformákat választ, sok ismétléssel, de a vers egysége itt is a mondat.
  - **Őrizem a szemedet:** A Csinszka-versek egyik legszebbje. A *Vallomás a szerelemről* ciklusban található. A vers harmóniáját a kerekded forma is biztosítja: kétszer két rövid versszakból áll, az első és harmadik azonos, s a negyedik versszak utolsó sora keretet alkot a kezdő versszak 3.-4. sorával. Vagyis több az ismétlődő, mint az egyedi sor. A háttér itt is a háború rettenete, mint általában ezekben a szerelmes versekben, s mint az egész kötetben: a vers a *Világok pusztulásán* születik. Vö.: *gyilkos, vad dúlásban* (De ha mégis?); *S ha van még kedv az aljas világban* (Nézz, drágám kincseimre)! A költői én féltő atyai szeretetet sugároz az ártatlan, fiatal hitvesre. Egymás kezét fogják, és egymás szemét nézik: egy vénülő, ráncos kéz és ráncos, de mindent értő szem, és egy gyermeki tisztaságú kéz és szempár.

1.3. A lírai nyelv sajátosságai Ady Endre *A halottak élén* kötetében

- **Életrajzi háttér:** A kötet 1918-ban jelent meg, s Ady 1915 és 1918 között írott verseit tartalmazza. Anyagát Hatvany Lajossal közösen válogatták össze. 1912-ben szakított Lédával, s ettől kezdve Magyarországon tartózkodott, többnyire budapesti szállodákban, de édesanyjánál is hosszabb időket töltött Érmindszenten, és szanatóriumi kezelésre is gyakran rászorult. Szakításuk után megostromolták a „kis női csukák”, elárasztva szerelmes levelekkel, és gyakran sorba állva szállodai szobája előtt. A női levelek egyik írója kedves bátyjának szólította, és tartózkodóbb hangot ütött meg. Ez a valaki Boncza Berta volt. Neki válaszolt Ady, hamarosan Csucsán is meglátogatta a várkisasszonyt, aki ekkoriban még leánynevelő intézetben tanult, és távoli rokonának vallotta Adyt. 1915-ben összeházasodtak, s előbb Csucsán, majd Pesten laktak egy pazarul berendezett lakásban. A csucsai tartózkodás jót tett Adynak: mértékletesebb életet élt, s bár egy-egy üveg bort el-elrejtett magának a kertben, alkoholizmusa is enyhült. Egymást játékosan Csacsinszkynek, ill. Csacsinszkynek hívták, innen ered a Csinszka név. Kapcsolatuk nem volt olyan idilli, mint verseiből sejthetnénk, sok volt a súrlódás köztük. 1914-ben kitört a világháború, a költőt többször zaklatták sorozásokkal, s kötete sem jelenhetett meg, csak folyóiratokban publikált. A román csapatok bevonulását a csucsai várból nézte végig. Egészsége gyorsan romlott, a vérbaj elméjét is megtámadta, élete vége felé Lajos öccse már a „Sárga házzal” fenyegette zavart viselkedése miatt. 1918-ban még megjelent a köztársaság kikiáltásán, de ekkor már úgy kellett támogatni. 1919-ben halt meg.
- **A kötet általános jellemzői:** A kötet bevezető ars poeticát és 9 ciklust tartalmaz. Első ciklusa, az *Ember az embertelenségben* világháborús verseit gyűjti egybe. A *Mag hó alatt* szimbolikus költeményeit foglalja magába, s az utolsó ciklusban szerepelnek Csinszka-hoz írott szerelmes versei. Általában elmondható, hogy Ady stílusa klasszicizálódott, s eltávolodott a szimbolizmustól. A vers egysége többnyire a versmondat, nem pedig a szó-motívum. A tartalom súlyosabbá vált, s az újítás helyett a megőrzés motívuma került előtérbe. Lépten-nyomon előforduló motívum a fenyegetettség. Szerelmi költészetében az erotikum helyét a szelíd, csöndes hitvesi idill veszi át.
- **Emlékezés egy nyár-éjszakára:** A vers a háború kitörésére emlékezik. A költemény gerincét négy mellbevágó versmondat alkotja: *Csörtettek bátran a senkik / És meglapult az igaz ember...; Tudtuk, hogy az ember esendő / S nagyon adós a szeretettel...; Sohse volt még kisebb az ember...; Véres, szörnyű lakodalomba / Részegen indult a Gondolat.* A szeretet kiveszett a világból, az ember kicsi a történelmi helytálláshoz, a büntelenséghez, a tucateberek napja jött el, akik készséges kiszolgálói a háborús gépezetnek, s életüket erkölcsi felelősség nélkül élik. A vershelyzetet a költemény végén található sorok adják meg: *S Isten-váron emlékezem / Egy világot elsüllyesztő / Rettenetes éjszakára.* A vers biblikus, apokaliptikus hangnemben íródott: a háborúban Isten elhagyta a világot,

kiszolgáltatta a gonosznak, s vagy visszatér, vagy eljön a világvége. A világ könyörületre szorul. A profetikus versmondásokat babonás jelek veszik körül: a néma harsányan dalol, az égből dühödt angyal dobol, a kutya világgá szalad stb. A verset refrén tagolja, az álmélkodást kifejezve, hangsúlyozva, hiszen rendkívüli napok köszöntöttek be: *Különös, / Különös nyár-éjszaka volt.*

- **Ember az embertelenségben:** Ez a ciklus címadó verse. Már a cím megadja a költői helyzetet: embernek kell maradni egy embertelen világban. Hogy mit jelent embernek megmaradni, azt a vers végszava mutatja meg: *S megint élek, kiáltok másért: / Ember az embertelenségben.* A költemény a szenvedő emberekkel való együttérzés és tiltakozás a háború ellen. A cím és a verszárlat között erkölcsileg kimagasló magatartás feszül. Ennek kulcsát a rejtélyes sorok adják meg: *Újból élő és makacs halott. Bár föltámadt holthoz nem illik; S megint élek.* Ezek a sorok *A föltámadás szomorúsága* című versből fejthetők meg. Ady föltámadása a tátrai szanatóriumban történt. Meghalt a múltjának, újjászületett. A világtól eltávolodott, azt felülről nézi, emlékei mintha más valakiről szólnának. Ez azonban nem szünteti meg a világért, szenvedő embertársakért való felelősséget, prófétai magaslátásban küldetése van. A részvétet kettőzve érzi. A nagy versmondatok erről a részvétről szólnak: *Ember az embertelenségben, / Magyar az űzött magyarságban; S vél őrizni egy szebb tegnapot; S hogy szánom menekülő fajtám.* A vers keretes szerkezetű: szimbolikus sorokkal indul, és avval halkul el, de a költő még odailleszti a keret mögé a címre felelő két sort. Ezáltal dupla keretet nyer a vers.
- **Mag hó alatt:** Ez is ciklus címadó verse. A hó, vagyis tél és tavasz toposzokra épül. A tél itt világtelet jelent, amint Nietzsche bejelentette. A két kulcsszó a nagybetűs *Tegnap* és a *föltámadások örök Rendje*. A *Tegnap* az előző ciklus idejét jelenti, a világtél beköszöntése előtti boldogabb időt. A *Tegnap* értékeinek megőrzése az *Őrzők* vagy *Vigyázók* küldetése. (V.ö.: *Intés az őrzőkhöz* és *Ézsaiás könyvének margójára!*) A költői én önmagát veti el őszi vetésként, hogy majd a következő világciklus beálltával új veteményt hozzon. A világtél idején ugyanis az erkölcsi és szellemi erők tehetetlenek. Küldetésük a kiváras, az értékmentés.
- **Menekülés az Úrhoz:** A vers az *Ézsaiás könyvének margójára* kötetben jelent meg. A címadó vers Ézsaiás baljóslatú látomásait idézi, a 21.-től a 28. fejezetig. A kétségbeesés hangján szól, de el is utasítja azt: *Vigyázó, mit mondasz az éjszakáról?* Nincs még éjszaka, csak a megpróbáltatás évei jöttek el súlyos sorscsapások képében. Ezekben a válságos időkben született a szóban forgó vers is: *És most a pokol muzsikál.* Vágyakozva szól a hajdankor ártatlan hitéről. Nincs bizonyossága Isten létéről, de szíve tanúságot tesz róla: *Van Isten s tán éppen olyas, / Kilyenekben valaha hittünk.* Merész szóalkotás a *kilyenekben* – Isten személy voltát hangsúlyozza vele. A gondviselés szükségével érvel: *S mert szörnyűséges, lehetetlen, / Hogy senkié, vagy emberé / Az Élet, az Élet, az Élet.* A nagybetűs köznévi háromszoros ismétlése a verszárlatban az élet féltésére vonatkozik.
- **Őrizem a szemedet:** A Csinszka-versek egyik legszebbje. A *Vallomás a szerelemről* ciklusban található. A Csinszka-versek harmonikus szerető kapcsolatról szólnak, a köztük lévő súrlódások ellenére. Ady tudatosan választja Csinszkat Baudelaire nyomán „fehér Vénuszának”. A megbékélés, egymásra utaltság, lecsöndesült szeretet versei ezek. A vers harmóniáját a kerekded forma is biztosítja: kétszer két rövid versszakból áll, az első és harmadik azonos, s a negyedik versszak utolsó sora keretet alkot a kezdő versszak 3.-4. sorával. Vagyis több az ismétlődő, mint az egyedi sor. A háttér itt is a háború rettenete, mint általában ezekben a

szerelmes versekben, s mint az egész kötetben: a vers a *Világok pusztulásán* születik. V.ö.: „*gyilkos, vad dúlásban*” (*De ha mégis?*); „*S ha van még kedv az aljas világban*” (*Nézz, drágám kincseimre!*) A költői én féltő atyai szeretetet sugároz az ártatlan, fiatal hitvesre. Egymás kezét fogják, és egymás szemét nézik: egy vénülő, ráncos kéz és ráncos, de mindent értő szem, és gyermeki tisztaságú, sima kéz és szempár.

Bizonyára ennek a kapcsolatnak is a föltámadás motívum a kulcsa.

1.10 Babits Mihály: Levelek Írisz koszorújából

- **Életrajzi háttér:** Babits Szekszárdon született 1883-ban. Apja bíró volt, édesanyja több nyelven beszélő művelt asszony. Katolikus szellemben nevelték. A budapesti egyetemen magyar – francia, majd magyar – latin szakon tanult. Tagja volt a **Négyesy László-féle stílusgyakorlatok** szemináriumnak. Itt kötött barátságot Juhász Gyulával és Kosztolányival. Filozófiát is hallgatott. Az egyetem után tanári állást kapott, előbb Szegeden, majd Fogarason. Fogarast a maga Tomijának nevezte, célozva Ovidius száműzetésére. De „száműzetését” hasznosan töltötte: sokat olvasott, és megtanult olaszul. 1908-ban néhány verse megjelent a **Holnap** antológiában és az induló **Nyugatban**. Első verseskötete 1909-ben látott napvilágot *Levelek Írisz koszorújából* címmel.
- **Levelek Írisz koszorújából:** A kötet az érett költőt mutatja, verseit erősen megrostálta. Írisz a szívárvány istennője, s a Maya fátyla feletti jelenségvilág sokszínűségét személyesíti meg. Maya fátyla alatt a lényegi metafizikai világ rejlik. A kötet e kettősséget ellentétes verspárokkal szemlélteti, pl. a *Messze-messze* párja a *Fekete ország*. Sokszínű a kötet versformák tekintetében is: alkaioszi strófától (*In Horatium*) a szonetten át (*A lírikus epilógja*) a kötetlen versformáig (*Fekete ország*) minden megtalálható benne. Babitsot egyfajta l’art pour l’art költészet jellemzi: erősen művészi verseket ír, és tartózkodik a közéleti témáktól.
- **In Horatium:** Neoklasszicista vers. Versformája alkaioszi strófa. Gyakoriak az antik utalások (Horatius, Hérakleitosz) és antik mitológia (Tanatosz, Aiolosz). A cím kettős jelentésű: jelenti azt, hogy Horatius modorában, de azt is, hogy Horatius ellen. A neoklasszicista vers egyszerre klasszikus és modern: benne a klasszikus forma és tartalom modern tartalommal és formával találkozik. Modern életszemlélet a *soha-meg-nem-elégedés*, amit a merész szóösszetétel is kiemel. Hérakleitosz a dialektika atyja: nála az arché (öselv) a tűz: világunk szüntelen égésben, átalakulásban van. Babits játszik a paradoxonokkal: *A láng is hullám*: tűz és víz azonos. Megfejtése: a tűz a hérakleitoszi öselvet jelenti, vagyis a szüntelen mássá levést, átalakulást, mozgást. A hullám is ennek a jelképe: a víz örökös kicserélődésben, mozgásban van, mint a híres tétel Hérakleitosz-paradoxon mondja: *Nem lépsz be kétszer egy patakba*. Az antik versben Szent Pál gondolata is megjelenik: *Így nem is él soha, / mi soha meg nem halt. – A mag nem terem gyümölcsöt, hanem ha előbb elrohad*. Az élet a halálban gyökerezik, abból sarjad ki.
- **Messze-messze:** Európa országait, azok változatos sajátosságait mutatja be egy-egy rövid strófában. Ez Írisz koszorúja: a sokszínűség világa. A költő szeretne mindent

megismerni, birtokba venni ezt a sokféle tarkaságot, de lehetőségei korlátozottak. A stílusban is érvényesül ez a sokszínűség: az ábrándos hangulattól a humoros képig ível: *Bús donna barna balkonon, / mereng a bíbor alkonyon*, valamint: *hízott polgárok, szűk utak*. Az előbbi Babits öncélú formavirtuozítására is szép példa: a négytagú alliterációt Karinthy is célba vette: *Babits Mihály: Szekszárdon születtem, színésznőt szerettem*.

- **Fekete ország:** Az iménti vers ellendarabja: a Maya fátyla alatti világot mutatja be: *Fekete az anyag rejtett lelke, / jaj, / fekete, fekete, fekete*. A formátlan ösanyag egyszínűségét a *fekete* szó feltűnően sokszoros ismétlésével, halmozásával emeli ki. A *fekete* a magyar nyelvben egyszínű, kopogó hangzásával is fölerősíti az egyformaság, formátlanság képzetét.
- **A lírikus epilógja:** A kötet záró darabja. A világ mohó megismerésére, birtokba vételére induló költő kudarcáról vall: a magánvaló világ megismerhetetlen, mert mindig csak saját érzékleteinkkel találkozunk: *a mindenséget vágyom versbe venni, / de még tovább magamnál nem jutottam*. Ez Berkeley tétele, az ismeretelméleti agnoszticizmus, miszerint a magánvaló dologról semmi ismeretünk nem lehet, még létezése is kétséges: *S már azt hiszem, nincsen rajtam kívül semmi, / de hogyha van is, Isten tudja, hogy' van?* A vers zárt szonettformája is a díóba zárt megismerő egyént juttatja kifejezésre.

1.11. Babits Mihály világháborús költészete

- **Életrajzi háttér:** Babits Mihály amolyan míves, könyvmoly költő volt pályája első szakaszában: nem politizált, csak a versek szépsége, csiszolt formája érdekelte. Amellett rengeteget olvasott, eredeti nyelven szinte az egész európai irodalmat. Ez a l'art pour l'art szemlélet a világháború kitörésekor megszakadt, Babits keresztényi kötelességének érezte, hogy kiálljon a keresztény békeeszmé mellett, s elsőik között adott hangot háború elleni tiltakozásának. *Játszottam a kezével* című verse miatt politikai hecckampány indult ellene, s tanári állását is elveszítette. Ebben arról ír, hogy kedvesének a kisujja többet jelent számára, mint száz király és lobogó. Az igazi nagy versre azonban csak 1916-ban ért meg az idő: a Nyugat zeneakadémiai matinéján szavalta el *Húsvét előtt* című nagy dittüramboszát. A kis fekete ember egyszer csak föllépett a színpadra, és nagy átézéssel elszavalta ezt az oly rég óta várt verset. A közönség bárki mástól inkább várta ezt a kiállást, mint Babitstól. A siker kirobbanó volt. Kicsivel később a Nyugatban jelent meg a *Fortissimo*. Emiatt a Nyugat számát a rendőrség elkobozta, s Babits ellen vallásgyalázási pert indítottak.
- **Húsvét előtt:** Babits mellékmondat-folyondárokkal indítja a nagy költeményt: *S ha kiszakad ajkam, akkor is...* A „véres ének” bevezetői ezek a mondatfolyondárok. A mellékmondatok zihálva, kapkodva törnek elő, valami nagyszerű folytatást ígérve. Fortissimo indítás ez, fokozva a hangerőt, a nagyszerű mondatig. Ez egyben késleltető funkciójú, a várakozás felkeltése és fokozása. Az első részben az okok

hömpölyögnek: a *népgép*, a *érc talpas típró diadal*, a *szörnyű malom*. Ezek az elutasított értékek, ezektől megtagadja a költő a dicséretet. A tetőpont a hosszas késleltetés után, a második részben hangzik el, mindjárt háromszoros ismétléssel: *hogy béke! béke! / béke már! / Legyen vége már!* A keresztényi békevágy nagyszerű, bátor kimondása ez, a régóta, sokaktól, a szenvedő többségtől várt szó, amit még nyilvánosság előtt senki nem mert kimondani. Itt elérzékenyül a költői én hangja, valami megrendült megkönnyebbülés és átszellemülés vesz rajta erőt, s ebben az isteni békében az érzelmes, giccshatáron mozgó mondatok is igaznak és komolynak hatnak: *Ültessünk virágot, szeressük és megértsük az egész világot!* A zárlat is keresztényien átszellemült: *adjon Isten bort, buzát* (és békességet), */ bort a feledésre!* A zárójeles szó a szép, magyaros köszöntés kiegészítése, amit kimondatlanul is beleértünk a versbe.

- **Fortissimo:** Az Istenkáromlás vádját a *süket Istenét* felkiáltás váltotta ki. Mondani sem kell, mennyire méltatlan volt ez a vád, amivel a háborús kormányhatalom megtámadta a hithű költőt. Babits Istene alszik, s nem avatkozik közbe a szörnyűségek ellenére a történelembe. A beavatkozás éppen ez a vers, amellyel a költő ébresztgeti a tőrő, alvó Istent, élesztgetve a békevágyat az emberiségben.
- **Összegzés:** Babits ars poetikus versében trombitahanghoz hasonlította ezeket a verseket, a Jónás könyvében pedig iróniával vallott önmagáról, aki „rühellvén a prófétafogot” el akart menekülni költői elhívása elől a művészet elefántcsont tornyába.

1.12. A próféta alakjának megjelenítése Babits Mihály *Jónás könyve* című alkotásában

- **Életrajzi háttér:** Babits kimagasló műveltségű, nagyigényű költő volt. Példaképének a zárkózott, szemérmes Aranyt tekintette. Költészete nem élménylíra, szerelmi költészete például egyáltalán nincs: magánéletét nem vonta be lírájába, vagy nagyon áttételesen tette. Poéta doctus, tudós, filozofikus költő. Közéleti szereplésébe a 20-as évek második fele hozott fordulatot: 1927-ben kinevezték a **Baumgarten-alapítvány** kurátorának, majd '29-től, Osvát Ernő halálától ő lett a **Nyugat** szerkesztője. Olyan irodalmi vezéri helyzetbe került, amit előtte csak Kazinczy mondhatott magáénak. Ekkor már nyarait az esztergomi Előhegyen épített villájában tölti, anyagi gondok nélkül. 1934-től gégerákban szenved, s egészsége egyre romlik, nehézlégzése van, hangját is elveszíti. A politikai csatáktól irtózik, panaszkodik, hogy korunk a fajok és osztályok marakodása. A társadalmi osztályok létéről nem vesz tudomást: ragaszkodik a keresztény testvériség elvéhez. Költészetét egyre inkább misztikus élete hatja át: sorscsapásait isteni megpróbáltatásokként éli meg, s közeledik a próféta-költő szerepéhez. 1940-ben még átveszi a Dante-fordításáért kapott *San Remo-díjat*, s az Akadémia is tagjává választja, de ekkor már nem alkot. 1941-ben halt meg.
- **Művei a 30-as években:** 1933: a *Versenyt az esztendőkkel*, 37: *Összes versei*, benne az *Újabb versek*; 1938: a *Jónás könyve*, s rá egy évvel a *Jónás imája*. Próza műve: az *Elza pilóta* című regény. Az *Elza pilóta* antiutópia az örökös háború koráról,

amikor a nők is katonai szolgálatot teljesítenek. A félelem, rettegés légköre uralkodik Babits rémlátásában. Novellás kötete a *Hatholdas rózsakert*. Irodalomtörténeti művei közül kiemelkedik *Az európai irodalom története*, amely nem rendszeres irodalomtörténet, hanem esszégyűjtemény, amelyben csaknem kizárólag eredeti nyelven olvasott műveket és szerzőket ismertet nagyon elmélyült írásokban. Utolsó műfordítása az *Oidipusz Kolónoszbán*.

- **Versenyt az esztendőkkal (1933):** Programversében, a **Mint a kutya silány házában** címűben fölállalja a dadogó költészetet, de egyszersem megígéri a „nagy szó”-t, ami utána következik: *Nagy szó, nagy szó a mi királyunk! Mi dadogunk, de várj, ki jön utánunk.*” Ez a nagy szó, úgy látszik, a két próféta-vers, s az utánuk jövő *Jónás könyve*.
- **Holt próféta a hegyen és Mint különös hírmondó:** A *holt próféta* motívum megegyezik Ady: *A föltámadás szomorúsága* című versének föltámadt emberével. A költő újjászületett, múltjával nem tud azonosulni: *Hozza postámat a posta. Újság és levél / mintha mind olyanról szólna, aki rég nem él.* Ez egyúttal a hétköznapi élettől való eltávolodást is jelenti: mindent felülről, talán az esztergomi Előhegy magaslatáról lát. A mulandó dolgok, mint újság és divat, már nem érnek el hozzá. Eltűnt a sok *netán és hátha* is, csak a bizonyosság maradt meg. Ugyanez a helyzet a *Mint különös hírmondó*-ban is: *s ha szórt dobogásokat hallott / tompán a völgyekben maradozva, gondolhatta, házat / vernek lenn kőművesek, vagy a rossz szomszéd a folyón túl / gépfegyvert próbál – oly mindegy volt neki!* Mégis: a próféta lejön a hegyről, hogy világgá harsogja a nagy hírt: *ősz van!* A kicsinyes civakodások nem érdeklik, nem érintik meg a prófétát, ő csak az Isten szent ritmusára figyel, a világösz érzi, az egyetemes hanyatlást, a forrongó világ önmaga fenyegetését. A fehér tigris azonban az *új tavasz illatos dzsungelében* tűnik el, ami ciklikus világképre utal. Az ősz-toposz Rilke versére is visszaköszön. Babits kedveli a mellékmondatos verskezdet, itt is mellékmondatok egész sora vezet be a vers közepén elhangzó főmondatot: *akkor a hírnök föláll.* Az egész vers egyetlen mondatot alkot. Ritmusa szabálytalan hexameter.
- **Jónás könyve:** A nagylélegzetű költemény híven követi a bibliai kisprófeta négyrészes könyvét. A *Jónás könyve* az egyetlen a Bibliában, amely nem igehirdetést tartalmaz, hanem a próféta életét, ill. cselekedeteit beszéli el. Bibliai történet: Jónást elhívja az Úr, hogy hirdessen megtérést a bűnös Ninivének, vagy haragja fölperzseli a várost. Jónás azonban megpróbál elszökni küldetése elől. Ekkor az Úr vihart küld a tengerre, majd egy cethal benyeli Jónást. A próféta itt, a halál gyomrában jobb belátásra tér, s megfogadja, hogy teljesíti az Úr akaratát. Ekkor a hal kiveti a partra, s ő elindul Ninivébe, s amint az Úr meghagyta neki, megtérést prédikál. A városlakók félelmükben bűnbánatot tartanak, s az Úr megkegyelmez nekik. Jónás azonban vitába száll Urával, és megsértődik, amiért fenyegetései nem váltak valóra. Ekkor az Úr megleckézteti, s megérteti vele, hogy ő az irgalom Istene. Babits könyvének szerkezete: A költemény négy részből áll. Az első részben Jónást elhívja az Úr, de ő elfut a prófétai hivatás elől. Célzás ez saját *l'art pour l'art* korszakára. A hajó azonban viharba kerül, s a megriadt legénység vízbe dobja a bűnbakként szolgáló Jónást. Jónás így könyörög hozzájuk: *De ha kitesztek még valahol élve, / tegyetek egy magányos erdőszélre!* Célzás ez Babits sziget-elméletére, mely szerint minden alkotó egy-egy magányos sziget. A hajósok pedig

a víz elcsönDESÜLTÉN *könnyelmű áldozatokat fogadnak*. Babits iróniája itt is megmutatkozik, az emberek esendőségét, kishitűségét mutatja meg árnyaltan.

A második részben Jónás a cet gyomrába kerül. Babits a Bibliával szemben kétségtelenné teszi, hogy jelképes értelemről van szó: Babits-Jónás valójában a lelki poklot éli meg, az Istentől való tisztító eltaszítottságot: *mennél csúfabb mélybe hull le szolgád, annál világosabb előtte orcád*.

A harmadik részben Jónás teljesíti ígétét, és Ninivébe tér, hirdetni a megtérést. Részletes leírást kapunk Ninive életéről, az árusokról, a szemérmetlen mimesekről s végül a palotáról, ahol Jónásból gúnyt üznek: *Jónást meg egy cifra oszlop / tetejébe tették, hogy szónokoljon / és jövendölje végét a világnak*. Erre Jónás megsértődik, s arra kéri az Istent, hogy pusztítsa el Ninivét.

A negyedik rész a sivatagban mutatja Jónást, amint pörlekedik az Úrral, aki meghazudtolta prófétáját. Egy tők alatt keres magának hűsítő árnyékot, de az Úr elfonnyasztja a tőköt, hogy megleckéztesse a bosszúszomjas Jónást. Végül tudtára adja, hogy nem az ő dolga a büntetés, övé csupán a szó: *Te csak prédikálj, Jónás, én cselekszem*. Jónás megérti az Úr természetét: *Te vagy, aki fordít rosszat jóra.*”

Babits önmagára vonatkoztatja a történetet, s művét átszövi az önirónia (pl. a Babits-Jónás nem félelemből szökik küldetése elől, hanem mert *rühellé a próféta*sgot). Személyes vallomása Jónásnak a hal gyomrában való elmélkedése. A szűkszavú elbeszélést kiegészíti gazdag leírásokkal, pl. Ninive bemutatása; másutt dramatizál, pl. amikor Jónást bedobják a vízbe. Fontos eltérés a szövegtől, hogy míg a Bibliában Ninive böjtöt tart, Babitsnál nem mutatnak megtérést. Így Babits Jónásának duzzogása érthetőbb. Apró utalás a történet hazai helyszínére, hogy Jónás nem ricinuslevél alatt húzza meg magát, hanem egy tők árnyékában. Babits az archaikus-bibliái nyelvet és ennek latinizmusait keveri a modern nyelvhasználattal.

Alighanem itt teljesült a **Jónás imájának** óhaja: *bár verseim / csücskére Tőle volna szabva rím / előre kész, s mely itt áll polcomon, / szent Bibliája lenne nyelvtanom...*”
A könyv és az utóhang erélyes tiltakozás a fanatikus eszmék és a háború ellen.

1.13 Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza

- **Életrajzi háttér:** Kosztolányi Dezső 1885-ben született Szabadkán. Apja a helyi gimnázium igazgatója volt, édesanyja Brenner Eulália. Unokatestvére, Brenner József, Csáth Géza néven vált híres íróvá. Kosztolányi szorongásos, neuraszténias gyermek volt, de rendkívüli nyelvtelenség, már iskolás kora előtt tanult nagyapjától angolul. Az egyetemet Pesten végezte, magyar-német szakon, majd Bécsben tanult filozófiát, s közben újságíróskodott. Tagja volt a Négyesy-féle stílusgyakorlatok szemináriumnak, s itt barátságot kötött Babitscsal. Mind költőként, mind regény- és novellaíróként, de tanulmányok szerzőjeként, műfordítóként és nyelvészként is kiváló volt. Sok nyelven olvasott. Első verseskötete 1907-ben jelent meg, de ez még nem hozott neki osztatlan sikert, például Ady „irodalmi író”-nak bélyegezte meg. Az igazi beérkezés az 1910-ben megjelenő *A szegény kisgyermek panasza* kötethez köthető.
- **A szegény kisgyermek panasza:** Karinthy szavaival: *A szegény kis trombitás szimbolista klapac nyöszörgései*. Bár a szimbolizmus helyett inkább az

impresszionizmus jellemző rá. A gyermek szemével nézi a világot, ennek szerepébe éli bele magát. A gyermek még nyitott a világra, számára minden új, mindenre rácsodálkozik, mély impressziók érik. A kötet egyetlen ciklus, cím nélküli versekkel, vagy pontosabban: a kezdő sorok adják a címeket. Ennek párdarabja *A bús férfi panasza*. A felnőtt otthont teremt a világban, otthonossá válik, körülbástyázza magát saját tárgyaival, tulajdonaival, azaz bezárkózik önmagába, önmaga külön világába. Egyúttal minden megszokottá válik, s elveszti gyermeki fogékonyságát.

- **Mint aki a sínek közé esett:** Karinthyánál: *Mint aki halkán belelépett*. És jönnek a kellemetlen illatok benyomásai. Így jönnek Kosztolányinál az emlékek. A halál előtti pillanat fogható csak a gyermeki nyitottsághoz, a gyermekség csodájához: az ember előtt leperog egész élete, s az emlékek átértékelődnek, minden a maga helyére kerül, az élet jelentéktelenné válik, hitte jelenségei, örömei ragyognak föl, mint pl. egy lepke képe, az ennek szépsége nyújtotta öröm. A vers hídszerkezetű: az első sor tér vissza a vers közepén és végén.
- **Mostan színes tintákról álmodom:** A gyermek élvezetét leli az élénk színekben, most fedezi fel azok szimbolikus tartalmát: érzelmi, hangulati jelentését. Ilyen a színes tinta is: az egyszínű sötétkék helyett a színes tinták kifejezik a levél érzelmi tartalmát, az egy kisleányhoz vagy édesanyjához fűződő érzelmi viszonyt. A gyermek már nem fáradtsággal, hanem örömmel ír, s nem győz betelni a színes levelek gyönyörűségével.
- **Azon az éjjel:** Azt a napot örökíti meg gyermeki énjé szemével, amikor meghalt szegény nagyapja. A gyász hangulata tölti be az egész házat valami ünnepélyes komolysággal. Minden apróság, minden mozdulat jelentőssé válik, de különösen a csönd. Nagyapja is megdicsőül a ravatalon: *olyan volt, mint egy néma angyal*. A benyomások intenzív áradatát az anaforisztikus ismétlések is kiemelik.
- **A rút varangyot véresen megöltük:** Az első gyilkosság, bűnbeesés élményét mutatja be: ennek kéjes izgalommal és undorral, iszonyattal teli eseményét. Jellegzetesen fiúi élmény: a vadászat, állatölés ősi izgalmát, diadalát, de egyben a halállal való szembesülés félelmeit is. A gyermek izgalommal figyeli a béka agóniáját, kimúlását: retteg a gyilkosság tudatától, hentesmunkájától, de egyúttal valami kéjes élvezetet talál benne. A tudatos felettes én és a tudattalan alattas én iszonyú viaskodása játszódik le benne. Itt utalhatunk Golding: *A legyek ura* című regényére is, amely az ölés belzebubi jellegét részletesen elemzi. Vagy Csáth Géza novelláira, pl. az *Anyagyilkosságra*.

1.14 Lélek- és társadalomrajz Kosztolányi Dezső *Édes Anna* című regényében

- **Életrajzi háttér:** A háború alatt szívpanaszai miatt felmentették a katonai szolgálat alól. A kommünt nem támogatta, s ennek bukása után a *Pardon* rovatban gúnyos cikkeket írogatott a kommünről, ami miatt sokan antiszemitizmussal vádolták. Nagy regényeit a 20-as években írta, gyorsan egymás után: *Nero, a véres költő*; *Pacsirta*; *Arany sárkány*; *Édes Anna* (1926). Szintén a 20-as években látott napvilágot *A bús férfi panasza*, *Meztelenül* címmel prózavers kötet, valamint az Ady-revizíció

kapcsán írt különvéleménye, *Az írástudatlanok árulása*. Kosztolányi igen jól képzett író-költő volt, egyaránt nagyot alkotott versben, regényben, novellában, valamint tanulmányokban és műfordításban, sőt nyelvészettel is foglalkozott.

- **Regényei:** Regényeiben nem érvényesül a homo aestheticus (esztéta ember) minősítés, mély morális problémákat tárgyal. Erőteljesen érződik bennük a freudizmus hatása.

A *Nero, a véres költő* főhőse a tehetségtelen költő-császár, akit hízelgők raja vesz körül. Örült pusztítási kedvében a szellem igazi emberei, az érzékeny művész Britannicus és a sztoikus filozófus Seneca sem tudják megállítani. A történelmi regény aktuális célzásokat tartalmaz: Nero alakjában az író Szabó Dezsőről mond gúnyos ítéletet, Britannicus és Seneca alakjában pedig saját magát ábrázolja szkeptikusan.

A *Pacsirta* a csúnya lány tragédiájáról szól. Pacsirta reménytelenül keres férjet magának, közben rigolyás vénkisasszonnyá válik, szüleit is bezárkóztott, keserű életre kárhoztatja, valóságos rabtartójukká válik.

Az *Aranysárhány* Novák Antal személyében a szellem emberét jeleníti meg, akit bukott tanítványa, a vad ösztönember Liszner Vili megveret cimboráival. Az esetet, valamint lányának megszőktetését a helyi szennylap kitergeti. Novák tanár úr összeroppan a szégyen súlya alatt, és öngyilkos lesz.

- **Az Édes Anna cselekményvázlata:** A regény elé a halotti ima latin nyelvű szövege került. A könyörgés Moviszter doktor kedvenc imája, és itt Édes Anna lelkéért hangzik el.

Az első fejezet a Tanácsköztársaság végnapjáról szól: Kun Béla ékszerekkel megrakottan elrepül a városból.

A második fejezet gúnyosan ábrázolja a történelmi forduló kapcsán tanúsított gyáva taktikázást. Ficsor, a házmester, aki nagy vörös volt, már méltóságos urazza Vizyt, ő viszont változatlanul elvtársazza Ficsort. A házmester avval igyekszik kiengesztelni Vizynét, hogy megkeríti neki cselédnek rokonát, Édes Annát.

Édes Anna ragaszkodik előző helyéhez, ahol a kis Bandikával szemben kiélhette anyáskodó hajlamait, s ahol emberségesen bántak vele, de Ficsor belekényszeríti az állásváltatásba a szelíd, engedelmes lányt. Vizyné, aki valóságosan cselédmániás, izgatottan várja Annát.

Az első találkozáskor Anna félszegen viselkedik, Vizyné rideg viselkedése és a kámfor szaga miatt úgy érzi, hogy nem fogja itt kibírni, de Ficsor belekényszeríti a cserébe.

Az új cseléd csodálatosan beválik: reggeltől estig szorgosan dolgozik, észrevétlenül jár-kelel a lakásban, szinte semmit nem eszik, gazdáival tisztelettudó, nem jár el sehova, csupán a házbeli cselédekkel beszélget néha. Az aranyat érő cselédnek az egész Krisztinában elterjed a híre.

Vizyénél vendégség van, a szó a cselédek körül forog, egyesek szerint a cselédek másféle emberek, mint ők, csak Moviszter doktor van más véleményen, s kijelenti, hogy „*lélekben mindig az én asztalomnál ül az én cselédem*”. Annát piskótával kínálják, de nem kér belőle, mondván, hogy nem szereti. Moviszter szerint azért utasította vissza, mert túlságosan is szereti, s így védekezik a testi kívánságok ellen.

Patikárius Jancsi a regény közepén toppan be. Igazi léhűtő alak, Vizyékét oleszó trükkökkel vicceli meg, mint például a forró levesben elolvadó kanállal. Mikor

Vizyék elutaznak, éjszaka benyit Édes Annához. Anna eleinte gúnyosan fogadja közeledését, de mikor Jancsi sírva fakad, megsajnálja, és odaadja magát neki. Anna teherbe esik, s az elhajtó szertől rövid időre megvakul.

Báthory úr, a kéményseprő megkéri Anna kezét, s Anna felmond gazdáinak. Vizyné hisztérikus rohamot kap, és Ficsorékon keresztül kényszeríti Annát maradásra.

Vizy Kornélt államtitkárrá nevezik ki, s ebből az alkalomból nagy estélyt adnak. Az estélyen Patikárius Jancsi is részt vesz, és udvarolni kezd Movisztternének. Anna mindennek szemtanúja lesz, és az eset nagyon feldúlja. Éjszaka, mikor a vendégek már eltávoztak, belopódzik Vizyné szobájába, és agyonszúrja, majd a segítségre érkező Vizyvel is végez. Másnap a rendőrök letartóztatják, de nem tud számot adni tettének okairól. Tizenöt évi fegyházra ítélik.

A befejezés szembesíti a mű szereplőit a szerzővel. Drumáék azt találgatják, hogy vajon melyik politikai irányhoz szít. Ebben az olvasókat Moviszter doktor igazíthatja el, aki az író szócsöve: se jobbra, se balra nem húz, csupán a keresztény emberiség nevében ítélkezik. Moviszter azonban egyedül áll a regényben ezzel a nézetével.

- **Társadalomrajz a regényben:** A regény első fejezetei mutatják be a történelmi korfordulót. A Tanácsköztársaság vezetője repülőgépen hagyja el a kifosztott országot. Az utcán még tart a rémuralom légköre: elsötétítés és kijárási tilalom van életben, de az újságok már a vörösök bukásáról számolnak be. Az emberek tartanak egymástól: Vizy még elvtársazza Ficsort, de az már alázatosan nagyságos urazza őt. A kölcsönös óvatosság keserű komédiának hat. Ficsornak vaj van a fején, mert nagy vörös volt, s ezért áldozza fel Annát. Azonban a visszatérő régi rend sem különb: az emberek közötti egyenlőtlenség ellentmond a felebaráti szeretetnek. Különösen botrányos a cselédség intézménye: a házi cseléd egy fedél alatt lakik rabtartóival, embertelen feltételek között. Annának egy konyhából leválasztott füleke a saját lakrésze; személyes holmija pedig elfér egy kicsinyke kendőben. Ezt is gondosan átvizsgálják, hogy kiderüljön, nem lop-e. Munkája nehéz. A cseléd kimenője heti néhány óra, s nem hozhat fel ismerősöket a szállására. Az éléskamra is kulcsra van zárva előle. A cselédtartó réteg nem tartja magával egyenlő lénynek a cselédeket, ez kiderül az első estélyen, ahol a cselédkérdésről nyilatkoznak. A legtöbb cseléd a szabályokat áthágva vesz elégtételt megalázó helyzetéért: lop, torkoskodik vagy pimaszul visszabeszél gazdáinak. Anna azonban „mintacseléd”.
- **Lélekrajz a regényben:** Anna gyilkosságát csak freudi alapon lehet megmagyarázni: nem a tudatos énje követi el a tettet, hanem tudattalan árnyékszemélyisége. Ez az árnyékszemélyiség az elfojtások során épül ki. Anna végzete saját jósága és tudatlansága. Nem dolgozza fel az őt ért sérelmeket, nincs is tudatában, hogy vele milyen embertelenségek történnek, mindent szükségszerűnek fogad el. Sérelmei egyre csak halmozódnak a tudattalanban, majd hirtelen robbannak, és az árnyékszemélyiség veszi át az irányítást. Anna ösztönösen menekülni próbál, de jámborsága miatt nem képes kitörni kelepcéjéből. Már az első találkozáskor érzi, hogy itt nem fogja kibírni, Ficsor azonban igent mond helyette. Báthory úrhoz Annát semmiféle érzelm sem köti, csupán egy menekülési kísérlet a házassági terve. Ezt Vizyné hisztériája akadályozza meg. Ficsor ismételen föláladozza Annát, nyilvánvaló, hogy a saját bőrét menti. De Annának rajta kívül

senkije sincs, egyedül áll a gonosz világban. Kulcsfontosságú Jancsi úrfi alakja: Annát kiszolgáltatott helyzete miatt csábítja el, úgy véli, hogy a lány alárendelt helyzetébe ez a szolgálat is beletartozik. Anna azonban szánalomból enged neki, majd megszereti, azt hiszi, hogy Jancsi szerelemből közeledik hozzá. Az eset után Jancsi egyedül dönt a gyerek megtartásáról, ismét érzelmileg zsarolva Annát, majd pénzzel fizeti ki, mint egy szajhát. Anna ebből csak annyit ért, hogy Jancsi haragszik rá. Anna annak sincs igazán tudatában, hogy beleszeretett Jancsiba, hiszen ez számára tiltott dolog. Mindennek a végzetes éjszakán lesz nagy szerepe, mikor Anna viszontlátja Jancsit, aki tudomást se vesz róla. Közvetlenül a gyilkosság előtt Anna gyomra fölfordul a sok ételmaradék láttán, s hirtelen habzsolni kezd. Ez a csömör és fordulat már jelzi, hogy tudatos énjének gátjai meghasadtak. Érdekes írói megfigyelés, hogy Vizyné szinte magához öleli gyilkosát, benne is elfojtott vágyai munkálkodnak. Jellemző, hogy Anna nem menekül a tett színhelyéről, és ajtót se nyit, egészen magatehetetlen állapotba került. Tettéről nem tud számot adni, hiszen mindez a tudattalanjában ment végbe. Annát csak Moviszter és a szerző menti fel, és remélhetőleg az olvasó. Lelkéért szól a halotti ima.

1.15. Elbeszélői módok és nézőpontok Kosztolányi Dezső Esti Kornél című kötetében

- **Életrajzi háttér:** Az első Esti-novella 1925-ben látott napvilágot, az utolsók 1935-ből valók. 1925 még a nagy regények korszakához tartozik (*Pacsirta: 1924, Aranysárgány: 1925, Édes Anna: 1926*). Kosztolányi művészetében ekkor mélyült el a **freudista lélekelemzés**. 1928 a *Meztelenül* című prózavers kötetének éve. 1929-ben az Ady-revizio kapcsán a Toll című folyóiratban közli különvéleményét *Az írástudatlanok árulása* címmel. Ebben elmarasztaló véleményt fejt ki Ady költészetéről, úgy véli, hogy Adynak nincs helye a legnagyobbak között. Főleg hiányos műveltsége, messianizmusa és politikus költői attitűdje miatt támadja a nagy költőt. 1933-tól szájrakkal kezelik. Ebben az évben jelenik meg *Esti Kornél* című novellás kötete. Második Esti-ciklusa a *Tengerszem* kötetben látott napvilágot *Esti Kornél kalandjai (1936)* címmel. Az utolsó elbeszéléseken már érződik az élettől való búcsúzás melankóliája, bár itt is akadnak korai, 1927-29-ben írt novellák. A nagy író 1936 novemberében halt meg.
- **Az Esti Kornél és az Esti Kornél kalandjai c. kötetek:** Az *Esti Kornél* 18 számozott, cím helyett tartalmi kivonattal jelzett novellát tartalmaz, az utóbbi pedig 21 címmel ellátottat. Az *Esti Kornél kalandjainak* elbeszélései általában rövidebbek, tömörebbek, klasszicizáltabbak. Kosztolányi meghatározása szerint mindkét ciklus keveréke a regénynek, útirajznak és életrajznak. A főhős szinte mindegyik elbeszélésben Esti (kivétel pl. a Mogyoróssy Paliról szóló 8. fejezet); az elbeszélő pedig hol Esti (*Az orvos gyógyítása*), hol a tőle különböző narrátor (2. fejezet), de a leggyakoribb megoldás az, hogy ez a narrátor pár mondattal bevezeti a történetet, majd átadja a szót főhősének, aki elmeséli kalandját (*Ezt el kell mesélnem nektek – szólt Esti Kornél. – 9. fejezet*). Az elbeszélések önállóak, csak a hős személye tartja össze őket. – *Nehogy összezsirizeld őket valami bárgyú mesével!* – figyelmeztet Esti